

HÂFIZ OSMAN EFENDİ'NİN FERÂİZ LÜGAZLARI

*Mehmet GÜLER**

Özet: Bu makale, İslam hukukunun önemli bir bölümünü teşkil eden ferâiz konusu üzerine yazılmış lügazlarla ilgilidir. Çalışma içerisinde öncelikle lügaz kelimesinin tanımı ve terim olarak hangi anlamlara geldiği belirtilmekte, ardından lügaz konusuna ilişkin bazı bilgilerden bahsedilmektedir. Sonrasında şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilerek bunlar hakkında yaptığımız birtakım incelemeler aktarılmaktadır. Bunların ardından ferâiz lügazlarının muhtevası üzerinde durulmakta ve son olarak bu lügazların çeviri yazılı metinleri verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hâfız Osman Efendi, Harprûtî Hâcî Kâmil, Ferâiz, Lügaz, İslam Miras Hukuku, Manzum Ferâiz Lügazları.

Hâfız Osman Efendi's Ferâiz Lügazs

Abstract This article is about lügazs they are written about feraiz subject which constitute an important part of Islamic law. Which it is stated that primarily work within the meaning of the definitions and terms lügaz word, then it is mentioned some information on the subject lügaz. After giving information about the poet's life and works we do about some of these studies are presented. Then focused on the content of feraiz lügazs and finally are given these lügazs translating written texts.

Key Words: Hâfız Osman Efendi, Harprûtî Hâcî Kâmil, Ferâiz, Lügaz, Islamic Inheritance Law, Verse Lügaz of Ferâiz.

Giriş

Lügaz kelimesi; lagaza "üstü kapalı konuşmak, bilmece gibi/esrarlı konuşmak", lugz "bilmece, bulmaca, muamma, sır, gizem"¹ ve lagz "sürçme, kayma"² gibi kelimelerden türemiş Arapça bir isimdir. Kelimenin çoğulu "elgâz" şeklinde olup bilmeceler, bulmacalar anlamına gelmektedir. Kelime, edebiyat terimi olarak Belâgat-ı Osmaniye'de *Elgâz, lügaz söylemekdir*.

* *Okt, Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Kütahya.*

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s. 799.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat -Eski ve Yeni Harflerle-*, 18. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2001, s. 539.

Lügaz bilmece demektir ki bir şeyin alâ'im ü evsâfını zikr ile ana sâ'ir eşyâdan mütemeyyiz olacak sûretde ve remz yolunda delâlet eden kelâmdır.³ şeklinde geçerken, Edebiyat Lügati'nde "manzum bilmece"⁴ olarak yer almakta, Edebiyat Bilgi ve Teorileri'nde ise "çözülmesi, sezgi veya istihrac sayesinde bir ima yoluyla mümkün olan bilmeceye lugaz denir."⁵ ifadesiyle tanımlanmaktadır.

Lügazlar, lafız ve mana olmak üzere iki sınıfta değerlendirilmektedirler. Lafız lügazları daha çok kelime oyunu yapmak, Arap harflerinin şekil özelliklerinden yararlanmak ve edebî sanatlardan faydalanmak yoluyla oluşturulmaktayken mana lügazları, bir şeyin bazı özelliklerinin belirtilerek kendisinin bulunması usulüne dayanmaktadır. Esmâü'l-hüsna ve insan isimleri dışında hemen her konuda yazılabilen lügazlar, bu yönüyle muammalardan ayrılmaktadır.

İlk olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen lügazların, eski bir filozof tarafından icat edildiğine dair rivayetler vardır. Tevrat'ta Hz. Süleyman, Sebe melikesi Belkıs, Sur kralı Hiram ve Şimşon'a nisbet edilen lügaz örneklerinin olduğu da bilinmektedir. Fakat türe ait eserlerin esas ortaya çıkış yeri Arap edebiyatı olmuştur. İslamiyet öncesinde de Arap edebiyatında örnekleri görülen lügazın, asıl gelişimi İslamiyetten sonraki döneme rastlamaktadır. Bir hadiste Hz. Peygamberin (S.a.v), yanında bulunan sahabelere "yapraklarını dökmeyen ve Müslümana benzeyen ağacın hangisi" olduğunu sorması, bu soruya kimsenin cevap verememesi üzerine onun hurma ağacı olduğunu söylemesi, lügaz üslubunun Peygamberimiz (S.a.v) tarafından da kullanıldığı şeklinde algılanmış, bu sebeple İslam âlimleri tarafından kaleme alınan pek çok eserde lügaz üslubundan faydalandığı görülmüştür. Dilbilgisi, lügat, fıkıh, ferâiz ve hesap gibi çeşitli konulara ait didaktik tarzda çok sayıda lügaz manzumesi kaleme alınmıştır.⁶

Hâfız Osman Efendi'nin Hayatı

İlgili kaynaklarda kendisi hakkında doğrudan bilgi bulunmayan Hâfız Osman Efendi'nin hayatına dair bilinenler çok kısıtlıdır. Dolaylı olarak ulaşılan bilgiler de oğlu Kazancızade Emin Edib Efendi hakkında bilgi veren çalışmalardan elde edilebilmektedir. Bunların yanı sıra Hâfız Osman Efen-

³ Ahmet Cevdet Paşa, Belâgat-ı Osmâniyye, haz.: Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 2000, s. 123.

⁴ Tahirü'l-Mevlevî; Edebiyat Lügati, haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 93.

⁵ Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat), 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 273.

⁶ İsmail Durmuş, "Lugaz mad." (1. bölüm), TDV İslam Ansiklopedisi, C. 27, TDV Yay., Ankara, 2003, s. 221-222.

di'nin bilinen tek eseri olan "Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâiz" adlı ferâiz manzumesinden de birtakım bilgilere ulaşılmıştır.

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Hâfız Osman Efendi, Sivas'ta Kazancı-zâde lakabıyla meşhur olan şair, ilim adamı, tarikat şeyhi ve milletvekili gibi sıfatları bulunan Emîn Edîb Efendi'nin babasıdır. Sivas'ta Kazancılar (Kazgancılar) diye bilinen bir aileye mensuptur. Kökleri Buhara'ya dayanan bu ailenin, yaşadıkları sokak da kendi adlarıyla (Kazancılar) anılmaktadır. Ancak ailenin Sivas'a ne zaman geldiği bilinmemektedir. Osman Efendi'nin hâfız, hattat ve şair olduğu, ilm-i ferâiz konusunda bir mesnevisinin (bu eseri oğlu yedi yaşında iken tamamlamış) bulunduğu ayrıca kendi el yazısıyla bir de *Kur'an-ı Kerim* (torunlarından Necip Günaydın'da bulunmakta) yazmış olduğu gibi birtakım bilgiler daha bulunmaktadır.⁷

Bahsedilenler dışında Hâfız Osman Efendi'nin kendi eserinden ulaşılan bilgiler ise şunlardır:

"Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâiz" adlı eserin kütüphane kaydında, yazar adı olarak "Hâcı Kâmil Harpûtî" ismi yer almaktadır. Bu isme manzume içerisinde de rastlanılmaktadır.

Harprûtî Hâcı Kâmil Türkice nazm eyledi

Hayli fevâ'id ferâ'id hem aña zamm eyledi⁸

Bunun yanı sıra eserin girişinde Arapça olarak kaleme alınan üç ayrı takriz yazısında da yazar adının yer aldığı görülmektedir. Bu takrizlerden birincisinde yazarın adı "Alimü'l-fâzıl Mevlânâ el-Hâfız Osman Efendiyi'l-mülakkab bi'l-Kâmil", ikincisinde "Kâmilü'l-Edîb Mevlânâ el-Hâfız Osman Efendiyi'l-Kâmil", üçüncüsünde ise yine "Alimü'l-fâzıl Hâfız Osman Efendiyi'l-mülakkab bi'l-Kâmil" şeklinde geçmektedir.

Kütüphane kayıtları, manzume beyitleri ve takrizlerde geçen bu ifadeler birlikte değerlendirildiğinde Hâfız Osman Efendi hakkında bilinenlere bazı bilgiler daha ilave etmek mümkün olmuştur. Öncelikle takrizlerde yer alan "mevlana" kelimesinin, Osmanlı döneminde kadılar, ilim adamları ve şeyh-

⁷ Hâfız Osman Efendi ile ilgili olarak incelenen ve bilgi alınan çalışmalar: İbrahim Aslanoğlu, Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları (Sanatçılar, Şairler, Yazarlar, Bilimciler, Sporcular, Askerler, Din Adamları, Yönetici ve Siyasiler), Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2. C., Sivas, 2006, s. 284-297. / Vehbi Cem Aşkun, Sivas Şairleri, Kâmil Matbaası, Sivas, 1948, s. 193-195. / Alim Yıldız, "Edîb, Kazancı-zade Emin mad.", <http://www.turkedebiyatısimsosozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=497> (Madde yazım tarihi 11.09.2013/erişim tarihi: 09.06.2015) / Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili - Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz.: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatcı, 1. Cilt, Bizim Büro Yay. Ankara, 2001. s. 69. / İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû'ş-Şuarâ)*, haz.: Müjgan Cunbur, 1. C., AKM Yay., Ankara, 1999. s. 447-448.

⁸ Bu beyit, yazma nüshanın 1b numaralı varağında 18. sırada bulunmaktadır. (Bu nüsha ile ilgili bazı bilgiler aşağıda yer almaktadır.)

ler için kullanılan bir unvan olduğunu belirtmek gerekir. Kullanılan ifadeler arasında “âlim” kelimesinin bulunması da bu durumu desteklemekte ve yazarın ilim erbabından bir zat olduğunu göstermektedir. Bu bilgilerin ardından hem manzumede hem de takrizlerde yer alan diğer ifadeleri de incelediğimizde; yazarın asıl isminin Osman olduğu, Harputî kelimesi dolayısıyla Harputta doğduğu ya da kökenlerinin oraya dayandığı, Kuran-ı Kerim’i ezbere bildiği, büyük ihtimalle hac vazifesini yerine getirdiği ve lakabının da Kâmil olduğu gibi bazı bilgilere daha ulaşılmaktadır. Ayrıca manzumenin sonunda yer alan ve eserin bitirilme zamanını göstermek için verilen Hicrî 1280 (miladî: 1863-1864) tarihinden de yazarın bu yıllarda hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri

Yukarıda da geçtiği üzere Hâfız Osman Efendi’den geriye iki eser kaldığı bilinmektedir. Bunlar:

1. Kur’ân-ı Kerim: Şairliği ve hâfızlığı yanında hattatlığı da bulunan Hâfız Osman Efendi’nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı bir *Kur’an-ı Kerim bulunduğ*u ve bunun torunlarından Necip Günaydın’da olduğu⁹ belirtilmektedir.

2. Nûr-ı Fâ’iz Nazm-ı Ferâiz: Hâfız Osman Efendi’nin ferâiz ilmi konusunda yazmış olduğu manzum bir eserdir. Mesnevi şeklinde kaleme alınmıştır. Oldukça hacimli olan bu manzumenin, son kısımda yer alan lügaz, münacat ve tarih bölümleriyle beraber toplamda 3706 beyitten oluştuğu görülmektedir. Eserin inceleme yaptığımız nüshası, Ankara’da Millî Kütüphanenin yine aynı addaki yazma eserler koleksiyonunda yer almaktadır. Kütüphane notunda bu nüshanın, 1959 yılında Vehbi Cem Aşkun’dan satın alınarak Milli Kütüphane koleksiyonuna dâhil edildiği bilgisi bulunmaktadır. Eser, Kültür ve Turizm Bakanlığının “www.yazmalar.gov.tr” adlı sitesinde 06 Mil Yz A 4159 arşiv numarasıyla kaydedilmiştir.

Kütüphane kaydında eser adı “Nûr-ı Fe’iz” olarak geçmektedir. Ancak manzumenin girişinde bulunan başlıkta, eser isminin Arapça dil kurallarına göre “Nazmü’l-Ferâizi’l-Müsemma bi-Nûru’l-Fâ’iz” şeklinde yazıldığı görülmektedir. Ayrıca manzume içerisinde de eser adının yer aldığı fark edilmektedir. 21. beyitte şair tarafından belirtildiği şekliyle eserin adı “Nûr-ı Fâ’iz Nazm-ı Ferâiz”dir.

Nûr-ı Fâ’iz Nazm-ı Ferâiz didim nâm ey ahi
Vaqtîni haşr eyle kıl neşrine ikdâm ey sahi [1b, 21. beyit]

⁹ Âlim Yıldız, adı geçen mad.

Manzumede ferâiz konusu hakkında en ince detaylara kadar bilgi bulunabilmektedir. Hesaplama örnekleri ve çok detaylı kısımlara girmeden, eserde yer alan belirli ferâiz konularını şu şekilde sıralamak mümkündür. Bunlar:

- Ölen kişinin ardından yerine getirilmesi gereken görevler ve mirasın kimler tarafından alınacağı
- Miras almaya engel olan durumların neler olduğu
- Kuran'da geçen hisse oranları ve bunları kimlerin alacağı
- Baba ve sahih olan dedenin mirastaki durumları
- Ananın çocukları yani ana bir erkek ve kız kardeşlerin mirastaki durumları
- Zevce/kocanın mirastaki durumu
- Zevce/karının mirastaki durumu
- Kız evlatların mirastaki durumları
- Oğul kızlarının mirastaki durumları
- Ana baba bir kız kardeşlerin mirastaki durumları
- Baba bir kız kardeşlerin mirastaki durumları
- Annenin mirastaki durumu
- Sahih ninelerin mirastaki durumları
- Asabeler ve himariyye meselesi
- Hacb (başka varis bulunması sebebiyle bir şahsın tamamen veya kısmen mirastan menedilmesi)
- Mehâricü'l-fürûz (Kuran'da belirlenmiş olan hisse oranları)
- Avl (mirasçılarının payları toplamının, mahreçten -ortak paydadan- büyük olması)
- Temâsül, tevâfuk, tebâyün ve tedâhül gibi miras taksiminde kullanılan hesap terimleri
- Tashîh (mirasçılarının hisselerinin, kesirsiz ve kalansız bir taksimat yapılabilecek hâle getirilmesi)
- Tehârüc (mirasçılardan bir veya birkaçının belirli bir mal veya hisse üzerine anlaşarak mirastan çekilmesi)
- Red (belirli pay sahipleri -ashab-ı ferâ'iz- hisselerini aldıktan sonra kalanın nispi pay sahiplerinin hisseleri oranında yine kendilerine dağıtılması)
- Münâsaha (bir varisin veya varislerin kendilerine kalan mirası almadan ölmeleri ve böyle bir durumda mirasın nasıl paylaşılacağı)
- Zevî'l-erhâm (ölene akrabalığı olan fakat belirli hisse sahiplerinden ve asabeden olmayan kan hısımları) ve bunların sınıfları
- Haml (ana karnındaki çocuğun mirastaki durumu)
- Mefkûd (kaybolmuş diri yahut ölü olduğu bilinmeyen kişinin mirastaki durumu)
- Esir olan kişilerin mirastaki durumu

- Mürted (İslam dininden dönen kişilerin mirastaki durumları)
- Mûsâ leh (kendisine bir şey vasiyet olunan kişilerin mirastaki durumları)
- Garka, harka ve hedma (boğulma, yanma ve göçük altında kalma gibi olaylarda ölen kimselerin mirastaki durumları) gibi konulardır.¹⁰

Ferâiz Lügazlarının Muhtevası

Bu lügazlar, Hâfız Osman Efendi'nin Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâ'iz adlı eserinin devamında yer almaktadırlar. Başlıkta "Hâtıme fi'l-mesâ'il elletî ev riddet 'alâ tarîki'l-elgâz" ibaresi bulunmaktadır. Başlıktan sonra gelen ilk beyitte, ferâiz konusunda elden ele dolaşan soruların ve çözümünü zor meselelerin lügaz tarzıyla ifade edildiği belirtilmektedir. Ferâiz ilgili 32 soru ve her sorunun altında cevabı olacak şekilde düzenlenmiş bu lügazlar, -açıklama şeklinde yazılmış ilk beyitle birlikte- 267 beyitten oluşmaktadır. Hem soruların hem de cevaplarının manzum şekilde düzenlendiği ve cevapların hemen ardından o meseleye ait hesap örneğinin/örneklerinin paylaşıldığı görülmektedir.

Manzumeyi oluşturan sorular ve cevaplar incelendiğinde bir kısmının gerçek hayatta karşılaşılabilecek örnekler olduğu görülürken bir kısmının çok sıra dışı misaller içerdiği fark edilmektedir. Bu sebeple örneklerin bazılarının yaşanmış ya da yaşanabilecek olaylardan seçildiği bazılarının ise kurmaca olduğu düşünülebilir. Ancak bu tür ilginç örneklerin de ferâiz konusunu öğretmek ve ilgiyi canlı tutup muhatabı zorlayarak daha geniş bir pencereden bakmasını sağlamak amacıyla seçildiğini söylemek mümkündür.

Lügazların muhtevaları ve hacimlerine dair ayrıntılar, beyit sayılarına göre aşağıda yer almaktadır.

¹⁰ Ferâiz konusunda detaylı bilgi almak için şu eserlere bakılabilir: Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 5. Cilt, Öz Ensar Yay. İstanbul. s. 207-388. / Ali Himmet Berki, *İslam Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, (Sadeleştiren: İrfan Yücel), 3. baskı, DİB Yay., Ankara, 1986. / Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1. Cilt, 9. baskı, İz Yay., İstanbul, 2014, s. 413-496. / Ahmet Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Özel Hukuk II, (Miras, Borçlar, Eşya, Ticaret, ve Devlet Hususi Hukuku)*, 3. Cilt, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2012, s. 45-208. / *Fetâvâyi Hindîyye -Ansiklopedik İslam Fıkhı-*, (terc.: Mustafa Efe, haz.: İsmail Karakaya), 14. Cilt, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 1987, s. 411-552. / *Fetâvâyi Hindîyye -Ansiklopedik İslam Fıkhı-*, (terc.: Mustafa Efe, haz.: İsmail Karakaya), 15. Cilt, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 1987, s. 5-65. / Muhsin Koçak, Nihat Dalgın, Osman Şahin, *İslam Hukuku, -İslam Hukukuna Giriş, Aile Hukuku, Miras ve Ceza Hukuku-*, 1. baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 381-506. / Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 10. Cilt, Feza Yay., İstanbul, 1994, s. 317-474. / Ali Haydar Efendi; *Teshîlü'l-Ferâiz -İslam Miras Hukuku-*, (Sadeleştiren: Orhan Çeker), Tekin Kitabevi, Konya, 1984. / İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 13. Cilt, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 1992, s. 299-351.

Beyitler	Muhteva
1	Lügaz bölümüne giriş: Bu beyitte, ferâiz konusu hakkında elden ele dolaşan bazı sorular ve müşkül meselelerin lügaz yoluyla ifade edileceği belirtilmektedir.
2-3	Soru: Ölen bir adamın geriye iki kızı kalmakta öncelikle her ikisi de malın sülüsünü (1/3) almaktadırlar. Ancak artan malın yarısını tekrardan büyük kız almakta ve diğer yarısına da ortak olmaktadır. (Bu nasıl olmaktadır?)
4-12	Cevap: Bu adamın oğlu ile büyük kızı eşit seviyede babalarına sahiptirler yani babaları köle iken onu satın alıp azad etmişlerdir. Ancak oğul babasından önce vefat etmiş ve geriye babasından başka mirasçı da bırakmamıştır. Sonrasında babası da vefat etmiş ve geriye mirasçı olarak iki kızını bırakmıştır. Bunun neticesinde öncelikle miras meselesi 6'dan kurulmuş ve bu 6 hissenin 4'ü iki kıza verilmiş geriye kalan 2 hissenin yarısı tekrar büyük kıza verilmiştir. Artan 1 hisse ise red yoluyla bu iki kız arasında bölüştürülmelidir. Fakat 1 hisse iki kız arasında kalansız bölünemeyeceği için bu defa kıf yani tevafuk kuralına başvurulur. (Bu kural, iki sayıdan biri diğerine kalansız bölünmediği zaman her ikisini, üçüncü bir sayı ile kalansız bölünebilecek duruma getirmekle ilgilidir.) Bu sebeple mesele hisse sahiplerinin sayısı ile çarpılarak yeniden kurulur. 6 hisse, bu defa iki ile genişletilerek 12 yapılır. (çünkü hisse sahibi 2 kişidir.) Sonra bu 12'nin 4'ü farz olarak (Kur'an hükümlerine göre) 2'si de velâ olarak (köle olan babasını satın alıp azad ettiği için) büyük kıza verilir. Ayrıca mirasın artan kısmı bulunduğu için bundan da 1 hisse red yoluyla yine bu büyük kıza verilir. Toplamda büyük kız, 12 olarak belirlenen miras hissesinin 7'sine sahip olur. Küçük kız ise farz olarak dört hissesini aldığı gibi red yoluyla da 1 hisse almış ve mirasın 5 hissesine sahip olmuştur. →[Meselenin örneği 12. beyitten sonra verilmektedir.]
13-15	Soru: Üç erkek kardeş bir kadının malının üçte birinin, üçte birine varis olmuşlardır. Görünüşte hepsinin eşit hisse alması beklenirken böyle olmamış, her biri farklı hisse almışlardır. Ortanca kardeş 5, küçüğü 2 hisse alırken geri kalanı da büyük kardeş almıştır. (Bu nasıl olmaktadır?)
16-26	Cevap: Çözümü şöyle ki bu üç kardeş kadının amcasının oğullarıdır. Bunların babası (amcaları öldükten sonra), bu kadının annesiyle evlenmiştir. Bu evlilikten bir oğlan doğmuş ve bu oğlan, bu kadının ana bir kardeşi olmuştur. İşte bu oğlan (ortanca kardeş) hem kadının amcasının oğlu hem de kadın bunun kız kardeşidir. Dolayısıyla bu ortanca kardeş iki taraftan mirasçı olmaktadır. Büyük kardeş de bu kadınla (yani amca-kızıyla) evlilik yaptığı için iki yönden mirasçı olmuştur. Küçük kardeş ise bu kadının sadece amcaoğlu olduğu için sadece bir yönden mirasçı olmuştur. Bu kadın vefat ettiğinde geriye 18 dinar bırakmış ve mirasçı olarak da bu üç kardeş kalmıştır. 18'in üçte birinin 6, 6'nın üçte birinin 2 olduğu bilinmektedir. Bu üç kardeş asabe oldukları için her biri (malın

	tamamının üçte birinden) 6'dan eşit olarak 2'şer hisse almışlardır. Ortanca kardeş bunun yanı sıra (kadının kardeşi olduğu için) 18'in südüsünü de (1/6) almış ve hissesi 5'e çıkmıştır. Büyük kardeş ise (kocası olduğu için) 18'in nısfı (1/2) olan dokuzu almış ve önceki aldığıyla hissesi 11 olmuştur. Sonuç olarak küçük kardeşin hissesi sadece 2 olur ve hepsinin hisselerinin toplamı 18'e tamamlanır. →[Meselenin örneği 26. beyitten sonra verilmektedir.]
27-29	Soru: Hamile bir kadın eğer oğlan doğurursa kendi mirastan sümün (1/8) alacak kalanı ise oğlu alacak, bu kadın eğer kız doğurursa mirastan yarısını kızı alıp diğer yarısını kendi alacak, eğer doğacak çocuk ölü olarak dünyaya gelir ise mirastan tamamı kadına kalacak. Bunun çözümünü yap.
30-35	Cevap: Hamile olan bu kadın, köle olmayan özgür bir kimsedir ve bir köle satın almıştır. Sonrasında satın aldığı bu köleyi azad edip onunla evlenmiş ve bu kişiden hamile kalmıştır. Daha sonra bu köle vefat etmiş ve geride bu kadından başka varis de bırakmamıştır. Bu yüzden çocuk oğlan olursa asabe olup mirastan kalanını almakta ve annesi, sümün olan sekizde bir hakkını almaktadır. Çocuk kız olursa farz olarak nısf (1/2) almakta, annesi ise (1/8'i karısı olduğu için) geri kalanı köle sahibi olarak asabelik yoluyla almaktadır. Eğer çocuk ölü doğar ise kadın, bütün malı asabe olarak almaktadır. →[Meselenin örnekleri 35. beyitten sonra yer almaktadır.]
36-38	Soru: Bir adam vefat ettiğinde geride mirasçı olarak oğlu kalsa bu oğula mirastan iki bin dirhem düşmektedir. Ancak oğul yerine amcaoğlu kalsaydı, bu amcaoğlu mirastan on bin dirhem alacaktı. Böyle bir durumda ölen kimsenin malının miktarını ve mirasçılarının durumunu açıkla.
39-43	Cevap: Bu kişi 28 kızı ve bir oğlu olan bir adamdır. Vefat ettiğinde geride 30.000 dirhem miras bırakmıştır. Bu mirastan erkeğe iki, kıza bir kuralı gereğince 28.000 dirhemini 28 kız, 2000 dirhemini de oğul alır. Eğer oğul yerine amcaoğlu olsaydı bu defa malın sülüsünü (2/3) yani 20.000 dirhemi, kızlar alacak geri kalan 10.000 dirhemi de asabelik kuralı gereği amcaoğluna kalacaktı. →[Meselenin örnekleri 43. beyitten sonra yer almaktadır.]
44-45	Soru: Altı yüz dinarı olan bir adam vefat etti ve malı varisleri arasında taksim edildi. Ancak varisçiler arasında bir kadına sadece 1 dinar düştü. Zor olan bu meseleyi halledeyim dinle.
46-57	Cevap: Bu kişi öldüğünde geride 2 kızı, 1 zevcesi (karısı), annesi, 12 erkek kardeşi ve 1 kız kardeşi kalmıştır. Mirastan kızları sülüsün (2/3), annesi südü (1/6), zevcesi ise sümün (1/8) almıştır. Erkek ve kız kardeşleri ise asabe olmakta ve malın geriye kalan kısmını almaktadırlar. Altı yüzün sülüsünü olan 400 kızlara, südü olan 100 annesine ve sümünü olan 75 de karısına verilmiştir. Geriye kalan 25 ise erkeğe iki, kıza bir olarak 12

	erkek kardeşe 2'şer ve 1 kız kardeşe de 1 dinar şeklinde paylaştırılmıştır. Devamında bu meselenin gerçekleştiği olaydan bahsedilmekte ve bu meseledeki kız kardeşin, Hz. Ali'ye (kendisine 1 dinar verilmesini şikâyet için) başvurduğu belirtilir. Ancak Hz. Ali keskin zekâsıyla, hiç bekletmeden, kadının mirastan hakkını tam olarak aldığını anlar ve durumu izah eder. →[Meselenin örneği 57. beyitten sonra yer almaktadır.]
58-60	Soru: Bir kimse vefat edip geride çok mal bıraktı ve varisler arasında da bir erkek mirasçısı kaldı. Eğer bu kişi vefat edenin oğlu olsa mirastan 2000 dirhem almakta, amcasının oğlu olsa 20.000 dirhem almakta (bu nasıl olmaktadır? / bunun izahı nedir?)
61-64	Cevap: Bu kişi öldüğünde 60.000 dirhem mal bıraktı ve mirasçı olarak da 58 kızı 1 oğlu kaldı. Bu şekliyle oğlana 2 kızlara 1'er olacağı için oğlan 2000 dirhem almaktadır. Eğer oğlan yerine amcaoğlu olsaydı asabelik kuralı gereği kızlar mirastan sülüsünü (2/3) olan 40.000 dirhemi alırken geri kalan 20.000 dirhem amcaoğlunun olacaktı. →[Meselenin örneği 64. beyitten sonra yer almaktadır.]
65-66	Soru: Hasta bir kimse, karşısındaki sağlıklı olana sen benim amcamın oğlusun öldüğümde 10 altınımı alırsın fakat oğlum olsaydın bu kadar alamaz sadece 2 altın alabilirdin dese (bu nasıl olmaktadır? / bunun izahı nedir?)
67-69	Cevap: Bu hasta kişinin 28 kızı ve 30 da dinarı vardır. Kendi oğlu olsaydı; bu dinarların, kızlar 28'ini oğul da 2'sini alabilecekti. Ancak amcaoğlu olduğunda kızlar sülüsünü (üçte iki) olarak 20 dinarı almakta amcaoğlu ise geriye kalan 10 dinarı almaktadır. →[Meselenin örneği 69. beyitten sonra yer almaktadır.]
70-71	Soru: Miras olarak 24 altın bulunmakta, mirasçılar ise 24 kadından oluşmaktadır. Bunların her birine mirastan birer altın düşmektedir. Bu kadınlar kimlerdir izah et.
72-75	Cevap: Bunlardan 3'ü ölenin zevcesi, 16'sı kızı, 4'ü ceddeleri (nineleri) ve 1'i baba bir kız kardeşidir. Miras meselesi 24 üzerinden kurulur. Bunun sümünü (1/8) 3 olur 3 zevceye, sūdüsü (1/6) 4 olur dört ceddeye, sülüsünü (2/3) 16 olur 16 kıza, geriye kalan 1 ise baba bir kız kardeşe verilir. →[Meselenin örneği 75. beyitten sonra yer almaktadır.]
76-78	Soru: Dört sınıftan 17 kadın bir ölüye mirasçı olsalar ve hepsi mirastan eşit şekilde birer dinar alsalar, bu müşkül meseleyi kūsūrata düşürüp zorlaştırmadan nasıl taksim edersin ve sevap kazanırsın.
79-86	Cevap: Bir kişi ölünce geriye 3 zevcesi (karısı), 8 ana-baba bir kız kardeşi, 4 ana bir kız kardeşi ve 2 ceddeleri (ninesi) kalmıştır. Öncelikle mesele 12'den kurulmakta sonrasında 17'ye avl etmektedir. Bu meselede zevce-

	ler rubu (1/4), ana-baba bir kız kardeşler sülüsân (2/3), ana bir kız kardeşler sülüs (1/3), ceddeler ise sūdüs (1/6) almaktadırlar. 12'nin dörtte biri 3 olup 3 karısına, üçte ikisi 8 olup 8 ana baba bir kız kardeşe, üçte biri 4 olup 4 ana bir kız kardeşe, sūdüsü 2 olup 2 ceddeye kaydedilir. Bu şekilde 17 dinar, 17 kişiye uygun bir şekilde dağıtılmış olur. →[Meselenin örneği 86. beyitten sonra yer almaktadır.]
87-93	Soru: Bir kimse ölüp geride 8 oğul ile bir miktar mal bırakmış ve bu oğullarının her birisine borcu olduğunu da söylemiştir. Bunlardan birinci oğula 10 dirhemle geri kalanın dokuzda birini, ikinci oğula 20 dirhemle geri kalanın dokuzda birini, üçüncü oğula 30 dirhemle geri kalanın dokuzda birini, dördüncü oğula 40 dirhemle geri kalanın dokuzda birini, beşinci oğula 50 dirhemle geri kalanın dokuzda birini, altıncı oğula 60 dirhemle geri kalanın dokuzda birini, yedinci oğula 70 dirhemle geri kalanın dokuzda birini ve sekizinci oğula bunların hepsinden geriye kalanı verecek şekilde bir dağıtım yapılması ve oğulların her birine eşit seviyede 80'er dinar verilmesi gerekmektedir. Bu kişinin toplam borcunu ve (oğullarının) her birine seksen dirhem nasıl düşeceğini açıkla.
94-117	Cevap: Bu kişinin toplam malı 640 dirhemdir. Birinci oğul maldan 10 dirhem alınca geriye 630 dirhem kalmaktadır. 630'un dokuzda biri olan 70 önceki aldığı 10'la beraber 80 yapmakta ve birinci oğula verilmektedir. Geriye kalan 560'tan 20'si ikinci oğula verilir, kalan 540'ın dokuzda biri olan 60 da buna eklenince bunun hissesi de seksen olur. Geri kalan 480'den üçüncü oğulun 30 dirhemi verilir, kalan 450'nin dokuzda biri olan 50 de buna eklenince üçüncü oğula da seksen düşer. Bundan artan 400'den önce dördüncü oğulun 40'ı verilir, kalan 360'ın dokuzda biri olan 40 da buna eklenince dördüncü oğulun aldığı da seksen olur. Bundan kalan 320'den beşinci oğulun 50 dirhemi verilir, kalan 270'in dokuzda biri olan 30 da buna eklenince beşinci oğul da seksen alır. Geri kalan 240'tan altıncı oğulun 60 dirhemi verilir, kalan 180'in dokuzda biri olan 20 de buna eklenince altıncı oğula da seksen düşer. Bundan kalan 160'tan yedinci oğulun 70 dirhemi verilir, kalan 90'ın dokuzda biri olan 10 da buna eklenince üçüncü oğula da seksen düşer. Geriye kalan 80 de sekizinci oğula verilince hepsine eşit miktar düşmüş olur. Bu adamın 8 oğluna borcu toplamda 640 dirhemdir. (Borç olmadan da) taksim yapılırsa her birine 80 dirhem düşer. →[Meselenin örneği 117. beyitten sonra yer almaktadır.]
118-119	Soru: Bir kadın ölüp geride yakınlık dereceleri eşit olan iki asabe bırakmıştır. Ancak bu iki kişiden birisi malın dörtte üçünü alırken diğeri sadece dörtte bir almaktadır. (Bu nasıl olmaktadır?)
120-122	Cevap: Bu iki kimse kadının amcaoğullarıdır. Kadın bunlardan birisi ile evlilik yapmıştır. Kocası olan kişi, kadının malının yarısını farz olarak dörtte birini de asabelik yoluyla almıştır. Geri kalan dörtte bir de diğeri

	amcaoğlunun olmuştur. →[Meselenin örneği 122. beyitten sonra yer almaktadır.]
123-124	Soru: Bir kişi vefat etmiş ve geriye mirasçı olarak annesinin babasını (fasid ced) ve bir de ana bir amcasını bırakmıştır. Fakat mal annesinin babasına kalmıştır. (Bu nasıl olmaktadır?)
125-126	Cevap: Bu dede, kızını kardeşinin oğluya evlendirmiştir. Bu evlilikten doğan çocuk da vefat etmiştir. Dede bu çocuğun babasının amcası olduğu için asabe olarak malın tamamını almıştır. →[Meselenin örneği 126. beyitten sonra yer almaktadır.]
127-128	Soru: Bir kişi vefat etmiş ve geride karısını ve karısının kardeşini mirasçı olarak bırakmıştır. Mirasın yarısını karısı alırken diğer yarısı, karısının kardeşine kalmıştır. (Bu nasıl olmaktadır?)
129-133	Cevap: Ölen kimse bir köleydi. Kadın, evlenmeden önce bu kölenin üçte birini, kadının kardeşi ise üçte ikisini satın almıştı. Sonra ikisi de bu köleyi azad ettiler. Daha sonra kadın bu köle ile evlendi fakat evlilikten sonra bu kişi vefat etti. Bu adamdan kalan mirasın dörtte biri evlilik sebebiyle üçte biri ise kölelik sebebiyle kadına kaldı. Mirasın diğer yarısı ise kadının kardeşine verildi. Mesele dörtten kurulmuş ve bu şekilde uygulanmıştır. →[Meselenin örneği 133. beyitten sonra yer almaktadır.]
134-135	Soru: Bir kişi ölmüş, geride ana baba bir kardeşini ve karısının kardeşini bırakmıştır. Karısının kardeşi mirasın tamamını alırken kendi kardeşine hiçbir şey kalmamıştır. (Bu nasıl olmaktadır?)
136-140	Cevap: Bir adam, bir kadınla evlilik yapsaydı, bu kadının annesini de kendi oğluya evlendirseydi, oğlunun bir oğlu olup adamın karısına kardeş olsaydı; ardından bu adamın oğlu önce vefat edip sonrasında da adamın kendisi vefat etseydi, bu adam ölünce mirasçı olarak ana baba bir erkek kardeşini ve karısının kardeşi olan kendi oğlu oğlunu (torununu) bıraksaydı, karısının kardeşi aynı zamanda oğlunun oğlu olduğu için mirasta kendi kardeşinden öncelikli olacaktı. →[Meselenin örneği 140. beyitten sonra yer almaktadır.]
141-143	Soru: Bir kişi vefat etmiş geriye dört karısı kalmıştır. Bu kadınlardan biri hem miras hem mehir almakta, diğeri ne miras ne mehir almakta, bir diğeri mehir almakta fakat miras alamamakta, sonuncusu ise miras almaktayken mehir alamamaktadır. Dinle şimdi bunun cevabını ve mesele hallolsun.
144-150	Cevap: Ölen kişi bir başkasının kölesiydi. Ağası bu köleyi iki cariye ile evlendirdi. Sonra bu cariyelerden birisini ve köleyi azat etti. Daha sonra bu köle, Hristiyan bir kadınla ve cariye olmayan Müslüman bir kadınla daha evlendi. Bunların ardından vefat etti. Şimdi bu meselede, en son

	evlendiği hür Müslüman kadın hem mehir hem de miras alır. Cariye olan kadın ise ne miras ne de mehir alabilir. Sonradan evlendiği kadınlardan Hristiyan olanı ise mehir alırken miras alamaz, çünkü Hristiyan Müslümandan miras alamaz. Sadece miras alıp mehir alamayan ise kendisiyle beraber azat edilen kadındır. →[Meselenin örneği 150. beyitten sonra yer almaktadır.]
151-152	Soru: Bir adam vefat edip geriye üç kızı kaldı. Kızlardan biri üçte bir miras alırken bir başkası üçte ikisini aldı. Diğer kıza ise hiçbir şey verilmedi. Üç kız da bu adamın kendi kızları olduğu hâlde bu durum nasıl ortaya çıktı.
153-158	Cevap: Bu adam bir köleydi ve hür bir kadınla evlendi. Bu evlilikten iki kızı oldu ve bu kızlar da (anneleri) gibi hür oldu. Sonra bu adam bir cariyeyle evlendi ve bu evlilikten de bir kız doğdu, bu kız ise (anne ve babasından dolayı) köle oldu. Bu hür kızlardan birisi babasını satın aldı ve ardından babası vefat etti. Bundan dolayı miras meselesi üçten yapılır ve hür olan kızlar mirasın üçte ikisini alırlar. Sonra her biri bunun üçte birini paylaşır. Ardından babasını satın alan kız, asabe konumunda olacağı için mirasın geri kalan üçte birini de alır ve böylece hissesi üçte iki olmuş olur. Cariyeden doğan kız ise hür olmadığı için mirastan mahrum olur. →[Meselenin örneği 158. beyitten sonra yer almaktadır.]
159	Soru: Bir adam ve oğlu, bir kadının malına yarı yarıya varis oldular. (Bu nasıl olmaktadır?)
160-161	Cevap: Bu kadın amcasının oğluyla evlenmiştir. Amcası hayatta iken bu kadın vefat etmiştir. Dolayısıyla kadının malının yarısı kocasına kalırken diğer yarısı, kocasının babasına yani amcasına kalmıştır. →[Meselenin örneği 161. beyitten sonra yer almaktadır.]
162	Soru: Bir adam ölseydi ve mirası karısına ve karısının yedi kardeşine eşit olarak verilseydi. (Bunun izahı nasıl olurdu?)
163-167	Cevap: Bu adam, bir kadınla evlense ve oğlunu da bu kadının annesiyle evlendirseydi. Oğlunun bu evlilikten 7 oğlu olsaydı ve bunun ardından önce oğlu sonra da bu adamın kendisi vefat etselerdi. Bu durumda adam, oğlunun 7 oğlunu ve bunların kız kardeşleri olan kendi karısını (başka varis de bulunmaması şartıyla) mirasçı bırakmış olurdu. Böyle bir durumda miras meselesi 8'den kurulacak ve bunun biri karısına, yedisi ise 7 oğul oğluna (karısının kardeşlerine) verilecekti. Dolayısıyla bunların her biri mirastan eşit pay almış olacaktı. →[Meselenin örneği 167. beyitten sonra yer almaktadır.]
168-169	Soru: Baba bir iki erkek kardeşten birisi mirasın üçte ikisini almaktayken diğeri üçte birini almaktadır. Bu meseleyi halledip bize açıkla.

170-176	Cevap: Bu ikisi, bir kadının amcaoğullarıdır. Ancak bunlardan biri hem amcaoğlu hem de ana bir erkek kardeşidir. Diğeri ise hem amcaoğlu hem de kadının kocasıdır. Bu kadın vefat ettiğinde malının yarısını kocası almıştır. Altıda birini ise ana bir erkek kardeşi alır. (Ancak bu ikisi, kadının aynı zamanda amcaoğulları oldukları için asabelik kuralı gereği malın artanı da bunlara kalmaktadır. Bu sebeple mesele yeniden kurulur.) Mesele 6'dan yapılır, yarısı olan 3 kocaya verilir, altıda biri olan 1 ana bir erkek kardeşine verilir. Geriye kalan 2 ise bu ikisi arasında paylaşılır. Dolayısıyla önceki aldıkları farz yoluyla, sonraki aldıkları ise asabelik yoluyla olmuştur. →[Meselenin örneği 176. beyitten sonra yer almaktadır.]
177-178	Soru: Bir kişi ölmüş ve bir adamla iki karısı buna varis olmuşlardır. Kalan miras bu adamla karılarına üçte bir şeklinde eşit olarak verilmiştir. (Bu nasıl olmaktadır?)
179-181	Cevap: Ölen adam, her bir oğlunun birer kızını, kendi kardeşinin oğlu ile evlendirmiştir. Öldüğünde bunlardan başka varisi de bırakmamıştır. Bu miras paylaştırıldığında oğullarının kızlarına üçte iki verilmekte geri kalan ise kardeşinin oğlunun olmaktadır. →[Meselenin örneği 181. beyitten sonra yer almaktadır.]
182	Soru: Bir kadın öldü ve malı bir adamla kızı arasında (eşit olarak) paylaştırıldı. (Bu nasıl olmaktadır?)
183-184	Cevap: Ölen kadın amcasının oğlu ile evliydi. Bunların bir kızı doğdu ve kadın vefat etti. Dolayısıyla mirasın yarısı, hem amcaoğlu hem de kocası olması sebebiyle eşine verildi. Diğer yarısı da kızına kaldı. →[Meselenin örneği 184. beyitten sonra yer almaktadır.]
185	Soru: Bir adam öldü ve malı bir kadınla bu kadının oğluna yarı yarıya paylaştırıldı. (Bu nasıl olmaktadır?)
186-188	Cevap: Bu adam, kızını kardeşinin oğlu ile evlendirmişti. Bu evlilikten bir oğlan doğdu ve koca vefat etti. Ardından bu adam da vefat etti ve geride bu kadınla oğlundan başka varis kalmadı. Meselede bu kadın, ölen adamın kızı olduğu için malın yarısını alır, kalan yarısını ise kardeşinin oğlunun oğlu (yani torun) asabelik yoluyla alır. →[Meselenin örneği 188. beyitten sonra yer almaktadır.]
189-191	Soru: Bir topluluk miras bölüştükleri sırada, bir adam gelerek kayıp bir karısı olduğunu ve malı paylaşmamaları gerektiğini söyledi. Ardından kayıp karısı hayatta ise bu mirastan pay alacağını kendisinin ise bir şey alamayacağını ancak kayıp karısı ölmüş ise kendisine mirastan pay düşeceğini ifade etti. Kapalılık olan bu meselede izaha ihtiyaç duyulmaktadır. (Bunun izahı nedir?)

192-196	Cevap: Bu kadın ölmüş geriye annesi, iki ana-baba bir kız kardeşi, (kayıp olan) bir ana bir kız kardeşi ve bir de (haber getiren kişi) baba bir erkek kardeşi mirasçı olarak kalmıştır. Bu mesele şu şekilde tasvir olur. Ana-baba bir iki kız kardeşe üçte bir düşer, anneye altıda bir düşer, kayıp olan ana bir kız kardeş hayatta ise ona da altıda bir düşer, bu durumda artan mal kalmadığı için asabe olan baba bir erkek kardeş mirastan bir şey alamaz. Eğer kayıp olan ana bir kız kardeş ölmüş ise bu defa asabe olan baba bir erkek kardeş kalanı alır. Dolayısıyla kalan 1 bunun hakkı olur. →[Meselenin örnekleri 196. beyitten sonra yer almaktadır.]
197-199	Soru: Bir topluluk miras bölüştükleri sırada, bir kadın gelerek karnımda bir çocuk var, doğuma kadar bekleyin; doğacak çocuk erkek olursa ona da mirastan pay verin, kız olur ise bir şey almaz ve varis olmaz dedi. Bu meselede zorluk vardır. (Bunun izahı nedir?)
200-203	Cevap: Bir adam vefat etmiş, geriye mirasçı olarak iki kızı, amcası ve kardeşinin hamile olan karısı kalmıştır. Doğacak çocuk erkek olursa ölen kişinin kardeşinin oğlu olur ve asabe olduğundan dolayı amcadan öncelikli olup mirastan artan bu oğlanın olur. Bu durumda kızlar üçte iki alacakları için mesele üçten kurulur ikisini kızlar, geri kalan biri ise bu oğlan alır. Doğacak çocuk kız olur ise ölen kişinin kardeşinin kızı olur, dolayısıyla zevi'l-erhamdan sayılır ve mirastan artan bu amcaya verilir. →[Meselenin örnekleri 203. beyitten sonra yer almaktadır.]
204-206	Soru: Bir topluluk miras bölüştükleri sırada, meclise bir kadın gelerek karnımda bir çocuk var, doğuma kadar bekleyin; bu çocuğun erkek mi kız mı olduğu bilininceye kadar oyalanın. Oğlan olursa varis olmaz malı siz paylaşın, kız olursa mirasçı olur bunun hissesini verin. (Bu nasıl olmaktadır?)
207-213	Cevap: Bu ölen kişi bir kadındır. Geride annesi, 2 ana bir kız kardeşi, kocası ve babasının hamile olan karısı mirasçı olarak kalmıştır. Bu önceki meselenin tersidir. Doğacak çocuk kız olursa ölen kadının baba bir kız kardeşi olur. Bu durumda anne altıda bir, koca yarısını alır, ana bir iki kız kardeşi üçte bir alır, baba bir kız kardeşi (kız doğan çocuk) de yarısını alır. Yani mesele 6'dan gelir fakat 9'a avl eder. Oğlan doğsa fıkıhçılar bu konuda neler söyler (dinle). Bu defa koca malın yarısını, anne altıda birini, ana bir kız kardeşler üçte biri, doğacak olan oğlan ise asabedir ve mirastan artan olmadığı için bir şey alamaz. →[Meselenin örnekleri 213. beyitten sonra yer almaktadır.]
214-216	Soru: Bir topluluk miras bölüştükleri sırada, bir kadın gelerek karnında bir çocuk olduğunu, bu doğuncaya kadar sabretmelerini, doğacak çocuk oğlan olursa hem çocuğun hem de kendisinin varis olamayacağını, ancak kız olur ise hem çocuğun hem de kendisinin varis olacağını söyledi. (Bu nasıl olmaktadır?)

217-225	Cevap: Bir başkasının cariyesiyle evlenen bir adam, bu cariyeye hamile kaldıktan sonra vefat etmiştir. Bu cariyenin ağası, cariyeye doğacak çocuğun kız olması hâlinde hem kendisinin hem de kızının hür olacağını söylemiştir. Bu durumda hem doğacak çocuk hem de annesi mirasçı olmaktadır. Ancak oğlan olması hâlinde hem annenin cariyeliği devam edecek hem de bu çocuk adamın kölesi olacaktır. Dolayısıyla hem doğacak çocuk hem de annesi mirasçı olamayacaktır. Çünkü kölelik, miras almaya engel bir hâldir. Ancak cariyenin hürriyeti oğlan doğmasına bağlı olsaydı, mesele bunun tersi olacaktı. Bu durumda hem oğlan hem annesi azat olup varis olabileceklerdi. Kız doğması durumunda ise hem anne hem de kızı cariyeye olup varis olamayacaklardı. →[Meselenin örnekleri 225. beyitten sonra yer almaktadır.]
226	Soru: Bir kadın, dört kişiyle evlilik yapsa ve bunların hepsinin mirasını alsın (Bu durum nasıl olmaktadır?)
227-230	Cevap: Babasından dört köle bir kadına kalmıştır. Kadın bu dört köleyi azad etmiştir. Sonra da sırasıyla bunların her biriyle evlilik yapmıştır (biri ölünce diğeriyle evlenmek suretiyle). Kendisinden önce kocaları vefat ettiği için dört kocasının malları da bu kadına kalmıştır. Mirasların dörtte birleri farz yoluyla, geri kalan dörtte üçleri de vela yoluyla bu kadına kalmaktadır. →[Meselenin örnekleri 230. beyitten sonra yer almaktadır.]
231-232	Soru: Bir hasta adam, karşısındaki sağlıklı olana hitap ederek eğer ölürsem senin iki karın, iki ninen, iki halan, iki kız kardeşin ve iki teyzen benim mirasımı alır dese (Bu nasıl olmaktadır?)
233-241	Cevap: Hasta olan bu kişi, hitap ettiği adamın iki ninesi ile evlenseydi. Bu iki kadından birer kızı doğsaydı. Şimdi bu doğan iki kızdan biri adamın teyzesi, diğeri halası olurdu. Sağlıklı olan ise hasta olanın iki ninesini alsaydı. Ayrıca hasta olanın babası da sağlıklı olanın annesiyle evlenseydi ve bu evlilikten iki kız olsaydı. Bu iki kız aynı zamanda hasta adamın, baba bir kız kardeşleri olurlardı. Ayrıca bu iki kız, sağlıklı olan adamın da ana bir kız kardeşleri olacaktı. Bundan sonra babası ve ardından hasta adam vefat etseydi. Hasta adamdan geriye kalan iki zevce, sağlıklı adamın iki ninesi; dört kızı, sağlıklı adamın iki teyzesi ve iki halası olurdu. Bu vefat eden hasta adamın, iki ninesi ise sağlıklı adamın hanımlarıydılar. Ayrıca (vefat eden hasta adamın) iki de baba bir kız kardeşi kalırdı ki bunlar aynı zamanda sağlıklı olanın da ana bir kız kardeşleri olmuş olurlardı.
242-245	Soru: Bir adam vefat edip geride karısını, kızını ve amcasını mirasçı bırakmış, bu üçü mirası bölüştükleri sırada hamile bir kadın gelerek acele etmemelerini karnında bir bebek olduğunu söylemiştir. Ardından doğacak çocuğun ister kız ister erkek olsun mirasçı olacağını haber vermiştir. (Bu durum nasıl olmaktadır?)

246-249	Cevap: Bir kişinin babası, kendisinden önce vefat edip babasından geriye hamile olan cariyesi kalmıştır. Sonra bu kişi de vefat etmiş karısını, kızını ve amcasını mirasçı olarak bırakmıştır. Doğacak çocuk eğer oğlan olursa bu kişinin baba bir erkek kardeşi olacağından asabe olur ve mirasın kalanını alır, amcaya bir şey kalmaz. Kız olursa bu kişinin baba bir kız kardeşi olur, bu adamın kızıyla asabe olup geri kalanı alır. →[Meselenin örnekleri 249. beyitten sonra yer almaktadır.]
250-251	Soru: Hamile olan bir kadın, mirasçılara doğum vakti yaklaştı, acele etmeyin demektedir. Sonra doğacak çocuğun oğlan olması hâlinde hissesi ne ise onu alacağını, kız olması hâlinde ise hiçbir şey alamayıp hissesinin varislere kalacağını bildirmiştir.
252-254	Cevap: Çözümü şudur; bir adam vefat edip geriye kızını, amcasını ve kardeşinin hamile olan karısını mirasçı olarak bırakmıştır. Eğer doğacak çocuk oğlan olursa malın yarısı kızın ve geriye kalan bu oğlanın olur. Amca ise sakıt olur. Çocuk kız olursa hiçbir şey alamaz, çünkü o zaman zevi'l-erhamdan sayılır. Malın yarısını adamın kızı, diğer yarısını ise amcası alır. →[Meselenin örnekleri 254. beyitten sonra yer almaktadır.]
255	Soru: Bir adam vefat edip iki kız kardeşiyle karısını mirasçı olarak bırakmıştır. Karısı maldan, iki rubu (dörtte bir) almıştır. (Bu nasıl olmaktadır?)
256-265	Cevap: Bu kızlar, ölenin ana bir kız kardeşleridirler. Köle olan kardeşlerini satın almışlardır. Beş altından ikisini bunlar verirken geri kalan üç altını adamın karısı vermiştir. Bu kadın da adamı azad eder ve nikâhını tazeler. Sonra adam vefat etmiş ve mirası bunlara kalmıştır. Meselenin aslından işte bu kız kardeşler üçte bir alırlarken karısı da dörtte bir almaktadır. Bu durumda mesele 12'den yapılır, sülüsü 4'tür, onu kız kardeşler alır. Dörtte biri 3'tür, onu karısı alır. Bu durumda 7'si sahiplerine teslim edilirken geriye 5'i kalır. Kalan 5'in ikisini 2 kız kardeş alırken 3'ünü de karısı alır. İki kız kardeş, farz yoluyla 4, vela olarak da 2 olarak toplamda 6 hisseye sahip olurlar. Karısı ise farz olarak 3, vela yoluyla da 3 alıp toplamda 6 hisse almış olur. 6'nın 12'ye nispeti, 2'nin 4'e nispeti gibi olacağından hangi kadın iki rubu alır denilmiştir. →[Meselenin örneği 265. beyitten sonra yer almaktadır.]
266	Soru: Karısının vefat etmesi durumunda dünya nikâhı kendisine haram olan kişi kimdir?
267	Cevap: (O adam) Hazret Âdem'dir, karısı dışında bütün kadınlar, onun kızı olduğundan babaya kendi kızını nikâhlamak haramdır.

Ferâiz Lügazlarının Metnine Dair Bazı Özellikler:

Hafız Osman Efendi'nin "Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâiz" adlı manzumesinin genelinde görülen imla ve vezin hataları, aşağıda yazı çevirimi verilen ferâiz lügazlarında da mevcuttur. Bu hatalardan bazıları, aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere belirtme durumu eki ile iyelik ekinin birbirine karıştırılması şeklinde görülmektedir.

Fevt olup bir kimse terk itse iki kızıñ hemân
Mâlmñ alur ikisi iki şülüşüñ 'ayân [2]

Kimdir ol kim terk iderse imdi oğlñ ey aḥî
Oğlu iki biñ ala mâlından anıñ ey saḥî [36]

Ayrıca -yukarıdaki beyitlerde de mevcut olan- imale hatasının oldukça sık yapılmasının yanı sıra zihaf hatasının da çokça bulunduğu fark edilmektedir.

Şûret-i zâhirde hep siyyân ise aldıkları
Ma'nâda lakin tefâvüt üzre alsa her biri [14]

Altı yüz kırk dirhem idi deyni sekiz oğlana
Taksîm olsa da yine seksen düşer her birine [117]

Bunların dışında ulama hatalarının da mevcut olduğu görülmektedir.

Kendü oğlı olsa kızlar alur yigirmi sekiz
Hem iki altun daḥi oğlan alur imdi qazîz [68]

Üç yüz altmışın da tûs'i kırk olur añla aḥî
Kırkı alsa üç yüz yigirmi kalur bunda daḥi [105]

Çeviri yazılı metin:**Hâtime fi'l-mesâ'il elletî ev riddet 'alâ tarîki'l-elgâz¹¹**

(fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)

- 1 Tarz-ı elgâz üzre bu fende müdâvel es'üle
Hâtime de zıkr olunur ba'zı müşkil mes'ele

Su'âl

- 2 Fevt olup bir kimse terk itse iki kızıñ hemân
Mâlmñ alur ikisi iki şülüşüñ 'ayân

¹¹ "Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâiz" adlı eserin devamında yer alan bu başlık, nüshanın 85b numaralı varlığında bulunmaktadır. Bu kısımdan öncesinde ferâiz konusunun detaylı olarak işlendiği 3426 beyit mevcuttur. Lügazların olduğu bu kısım ise 267 beyitten oluşmaktadır.

- 3 Bâkiniñ nişfini ol kübrâ kıızı def'a alur
Nişf-ı âhirine kübrâ kıız müdâhale kıılır

Cevâb

- (86a) 4 Oğlı ile bint-i kübrâ babalarına aḥî
Mâlik olsalar qale's-seviyye pes diñle daḥi
- 5 Babasından evvel oğlan fevt olur ise hemân
Babadan ğayrı vereşe bunda olmasa qayân
- 6 Şoñra babası daḥi fevt olsa taḥkîk kııl anı
İki kızlarını terk eylese tedkîk kııl ğanî
- 7 Altıdandır mes'ele dördü iki kıızı alur
İki qalur nişfi birdir ol büyük kıızı alur
- 8 Bir qalur ol daḥi iki kııza redd ü şarf olur
Bir virilmez ikiye iki bu def'a kııf olur
- 9 Darb olunur altıya rü'ûs olan iki hemân
Ḥâşıl olur on iki diñle tamâmını 'ayân
- 10 Meblağın dördünü farziyyet ile kübrâ alur
İkisini hem yine velâ' ile kübrâ alur
- 11 Redd ile bir sehm daḥi def'a bu kübrâya gelür
On ikide yedi sehm cem'an bu kübrâya gelür
- 12 Bint-i şuğrâ daḥi farziyyet ile dört sehm alur
Redd ile bir sehm alup anın daḥi beş sehm olur

	2 fi	mişâl	
mes'ele	şülşân 4		kıf 2
6	bint şuğrâ	bint kübrâ	
2	bi'l-farz 4	bi'l-farz 4	
12	bi'r-red 1	bil-velâ' 2	
	5	bi'r-red 1	
		7	

Su'âl

- 13 Üç karındaş vâriş olsalar bular bir mer'eniñ
Malınñ şülüşiniñ şülüşine anlar zenin

- 14 Şûret-i zâhirde hep siyyân ise aldıkları
Ma'nâda lakin tefâvüt üzre alsa her biri
- 15 Evsâtı beş alsa aşğarı iki alsa hemân
Mâsivâsını daği ol ekberi alsa 'ayân
- Cevâb**
- 16 Hâlli budur ki bu üç kardaş daği ol mer'eniñ
Babadan 'ammisi oğullarıdır ol hürreniñ
- 17 Tezvîc itdi 'ammisi anasını bu mer'eniñ
Toğdı bir oğlan bu ağı li-ümmi oldı mer'eniñ
- 18 İşbu oğlan 'ammisi oğlu bu ağı ey ağı
İki cihetden alur mîrâş bu evsât ey sağı
- 19 Ekberi hem nefesine tezvîc idüpdür bu zeni
İki cihetden bu ekber vereşedir ey gani
- (86b) 20 Aşğarı ancak zeniñ 'ammisi oğludur ağı
Anıñ için bir cihetden bu vereşedir daği
- 21 Fevt olup terk itse bu üçini ol 'avret hemân
On sekiz dînâr daği terk itse ol işit 'ayân
- 22 On sekiziñ şülüşi ma'lûm ki pes altı olur
Altınıñ hem şülüşi ma'lûm ki pes iki olur
- 23 'Aşabe olduklarından bu üçü daği vuğûr
Bu sebebden her birisi altıdan iki alur
- 24 Evsâtı on sekiziñ südüsi hem üçü alur
Bu sebebden zıkr olan evsât bu dem beşi alur
- 25 On sekiziñ nişfi tokuzı daği ekber alur
İki hem almış idi pes hisşesi on bir olur
- 26 Aşğarıñ pes sehmi iki oldı yalnız 'ayân
Cümlesiniñ eshemi pes oldı on sekiz hemân

mâl-ı metrûk 18 dînâr	mişâl		
	aşğar	evsât	ekber
	ibnü'l-ğamm	ibnü'l-ğamm	ibnü'l-ğamm
	bi'l-ğuşûbeti 2	bi'l-farziyyeti bi-güne 3 ağı'l-ümmü'l-meyyit 2	bi'l-farziyyeti bi-güne 9 zevca li'l-meyyit 2
		ve bi'l-ğuşûbeti 5	ve bi'l-ğuşûbeti 11

Su'âl

- 27 Ol ne hâmidir ki oğlan toğurırsa bu eger
Kendü şümün ala oğlan bâki ala ey püser
- 28 Kız toğurursa eger nişfını kız ala mâliñ
Zıkr olan hâmil o nişf-ı dıgeri ala mâliñ
- 29 Meyyit olarak toğurur ise hep mâli aḥî
Hâmil aḥz ide beyân it ḥall-i eşkâli daḥi

Cevâb

- 30 İşbu hâmil hâlini aña ki bir hürre hâtûn
Bir şabîḥü'l-vech olan bir köleyi ala şatun
- 31 'Itk idüp kendüyi aña tezvîc ide ey aḥî
Hâmil ola ol köleden işbu mer'e ey saḥî
- 32 Fevt olup köle yalıñız kıya ol hâtunını
Ġayrı vârişi daḥi olmaya bil kânûnını
- 33 Ḥamli oğlan olsa 'aşabe olup bâki alur
Hâtûnı şümün olan sekizde bir ḥaḥkı alur
- 34 Kız olursa ḥaḥkı nişfdır farz cihetiyle alur
Nişfını daḥi hâtûn velâ' cihetiyle alur
- 35 Toğsa meyyit cümle mâli ol hâtûn iḥrâz ider
'Aşabe oldıḡını hem ol hâtûn ibrâz ider

mes'ele 8	mişâl		'alâ taḥdîr zükûre- ti el-ḥaml
	7 fi	şümün 1	
	ḥaml 7	zevce hâmil 1	

(87a)

mes'ele 8	mişâl		'alâ taḥdîr ünûseti el-ḥaml
	1 nişf bint	fi 1	
	ḥaml 1	zevce hâmil bi'l-velâ' 1	

el-mâl küllihi'l-mer'e bi'l-velâ'	mişâl	'alâ taqdîr mev't el-ḥaml

Su'âl

- 36 Kimdir ol kim terk iderse imdi oğlñ ey aḥî
Oğlu iki biñ ala mâlından anıñ ey saḥî
- 37 Oğlı bedeline 'ammi oğlı olsa ey hümâm
İşbu mâldan 'ammi oğlı on biñ ala bi't-tamâm
- 38 Fevt olanıñ mâlına miqdâr olur eyle beyân
Hem vereşeleri daḥi kim olur söyle 'ayân

Cevâb

- 39 Di cevâbındaki yigirmi sekiz kız bir oğul
Bunları terk eyledi fehm eyle temyiz bir fuḥûl
- 40 Hem otuz biñ dirhem idi mâlı bâ-defter 'ayân
Alur yigirmi sekiz biñ dirhem ol kızlar 'ayân
- 41 İki biñ dirhem daḥi oğlı alur ey nûr-ı 'ayn
Olur icrâ *li'z-zekeri miṭlu ḥazzi'l-ünṭeyeyn*
- 42 Oğlı bedeline 'ammi oğlı olsa ey aḥî
İmdi otuzdan gelür mes'ele bunda ey saḥî
- 43 Kûlûşân yigirmi biñdir kızları anı alur
Bâki on biñ kalur ibnü'l-'am daḥi anı alur

mes'ele 30	mişâl		'alâ taqdîri'l-ibn
	mâl-ı metrûk	'uşûbet-i müştereke	
	30000 dirhem	ibn 2000 semâni ve 'işrûn benât 28000 <u>28</u> 1000	

mes'ele 30	mişâl		'alâ taqdîri'l-ibni'l- 'am
	fi	şûlsân	
	ibnü'l-'am 10000	semâni ve 'işrûn benât 20000 <u>28</u> 1000	

Su'âl

- 44 Altı yüz dînârı terk eyledi bir kimse aḥî
Malı taḫsîm oldu beynü'l-verese bunda daḥî
- 45 Aldı bir dînâr bir 'avret işbu meblağdan hemân
Mes'ele müşkildir işit ḥall idem olsun ayân

Cevâb

- 46 Fevt olup terk eyledi bir kimse iki kızını
Hem daḥî bir zevcesini yine daḥî ümmîni
- 47 On iki 'aded aḥ ile bir 'aded hem uḥtini
Ne alur bunlar anı pes zıkr ideyim ey ḡanî
- 48 Kızlar alur şülüşân anası sūdüsü alur
Mâlının şümünini daḥî o zevcesi alur
- (87b) 49 'Aşabe olurlar aḥlar ile uḥti ey hümâm
Bâkı kalan mâlı anlar alur imdi bi't-tamâm
- 50 Altı yüzün şülüşânı dört yüzi kızlarına
Hem yüz olur sūdüsü vir pes anı anasına
- 51 Kümünü yetmiş beş oldu ol daḥî zevcesine
Kaldı yigirmi beş on iki aḥ ile uḥtine
- 52 On iki kardaş alurlar ikişer dînâr 'ayân
İşbu meblağdan ḡalur ol uḥte bir dînâr hemân
- 53 Ol 'Aliyyü'l-Mürtażâya geldi bir gün bir ḥâtûn
Didi fevt oldu bir aḥ benim için ey zü'l-fünûn
- 54 Kardaşım için var idi altı yüz dînâr 'ayân
Bunca mâlından baña virildi bir dînâr hemân
- 55 Didi ol 'ilm şehrinin ḡapusu Ḥayder ey ḥâtûn
Zannım oldur kardaşın vârişi bunlardır bütün
- 56 Terk idüpdür 'avreti hem ümmî iki bintini
On iki 'aded ḡarındaşımı daḥî uḥtini
- 57 Didi 'avret vereḡe bunlardır imdi ey hümâm
Didi ḡazret aḥz idüpsin ḡaḡkıñ imdi bi't-tamâm

mişâl						mâl-ı metrük 600
25 fi		südüs 100	şülşân 400		şümün 75	
uht li-ebeveyn 1	ışnâ 'aşer aht li- ebeveyn fi 24 2	üm 100	bint 200	bint 200	zevce 75	

Su'âl

- 58 Fevt olup bir kimse terk eyledi çok dirhem aht
Eyledi terk vereşe beyinde bir âdem daht
- 59 Zıkr olan kes fevt olanıñ oğlı olsa ey cüvân
İki biñ dirhem alur mâlından ahtla bî-gümân
- 60 Fevt olanıñ 'ammisi oğlı olursa ey hümâm
Bu alur yigirmi biñ dirhem bu def'a bi't-tamâm

Cevâb

- 61 İtdi terk dirhemden altmış biñ bu kişi bi't-tamâm
Elli sekiz kız bir oğlan girü koydı ey hümâm
- 62 Oğlı bu şüretde kızlarla mukâseme kılar
İki biñ dirhem bu dem bu oğlana hişşe qalır
- 63 'Ammi oğlı olsa kızları şülüşânı alur
'Ammi oğlı dahtı bunda bâki qalanı alur
- 64 Kırk biñ olur şülüşân kızlar anı bî-gam alur
Bâkisi yigirmi biñ qalır bu ibnü'l-'amm alur

mişâl			'alâ taqdîri'l-ibn
mâl-ı metrük	'uşûbet-i müştereke		
60000 dirhem	ibn 2000	şemâni ve hamsîn benât 58000 58 1000	

mişâl			‘alâ taqdîri’l-ibni’l-‘amm
mâl-ı metrûk	fi	şülşân	
60000 dirhem	ibnü’l-‘amm 20000	şemâni ve hamsîn benât 40000	

Su’âl

- (88a) 65 Bir marîz dise şahîhe ‘ammim oğlın aḥî
Fevt olur isem on altunımı alursın daḥî
- 66 Oğlum olsan idi mâlik olmaz idiñ ey cüvân
Ancak iki altuna mâlik olurduñ bî-gümân

Cevâb

- 67 İşbu marîziñ tamâm yigirmi sekiz kıızı var
Mâlî daḥî hem otuz dînârdır olma gözi ṭar
- 68 Kendü oğlı olsa kıızlar alur yigirmi sekiz
Hem iki altun daḥî oğlan alur imdi ‘azîz
- 69 ‘Ammi oğlı olsa bu kıızlar şülüşânı alur
Ol yigirmidir ‘ami oğlı on altunı alur

	mişâl		‘alâ taqdîri’l-ibn
	‘uşûbet-i müştereke		
mâl-ı metrûk	ibn 2	şemâni ve ‘işrîn benât 28	
30 dînâr		$\begin{array}{r} 28 \\ \underline{\quad} \\ 1 \end{array}$	
	mişâl		‘alâ taqdîri’l- ibni’l-‘amm
	fi 10	şülşân	
	ibnü’l-‘amm 10	şemâni ve ‘işrîn benât 20	

Su’âl

- 70 Tereke yigirmi dört altun olursa ey aḥî
Vereşe yigirmi dört ḥâtûn olursa ey saḥî
- 71 Her birisine birer altun düşer imdi ‘ayân
Nice ḥâtûndur bular uşanma kıl imdi beyân

- Cevâb**
- 72 Üç 'aded zevce durur on altı 'aded bint durur
Dört 'aded cedde durur hem li-ebin bir uht durur
- 73 Mes'ele yigirmi dördten şümün üç üç zevceye
Südüsü hem dört olur ol dört daği dört ceddeye
- 74 Külüşân on altıdır on altı 'aded bintine
Bir qalur mezkûre li-ebin bir 'aded uhtine
- 75 Pes sihâmları rü'ûslarına muţâbık olur
Anıñ için işbu meblağ anlara lâyıq olur

mes'ele	mişâl			
	fi 1	4 südü	16 şülşân	3 şümün
24	uht li-eb 1	erba' cedât $\frac{fi\ 4}{1}$	sit 'aşer benât $\frac{fi\ 16}{1}$	şelâse zevcât $\frac{fi\ 3}{1}$

- Su'âl**
- 76 Dört şınıfdan on yedi hâtûnda tırran ey ağı
Vârişe olsa bular meyyite haşren ey sağı
- 77 Hep müsâvât üzre mîrâş alsalar bunlar hemân
Her birisine virilse pes birer dînâr 'ayân
- 78 Kesr olup şa'b olmasa kısmet bular dört şımf iken
Ecr alursın işbu müşkil hâlline luţf eyle sen

- Cevâb**
- (88b) 79 Fevt olup terk itdi biri üç 'aded 'avretini
Hem li-ebeveyn bulınan sekiz 'aded uhtini
- 80 Hem li-ümmin dört 'aded uhtini daği ey hümâm
İki 'aded ceddesiñ terk itdi daği bi't-tamâm
- 81 On ikiden mes'ele gelür muqaddem ey ganî
On yediye 'â'ile olur diyeyim hem anı
- 82 Mes'elede rubu' alurlar bu 'avretler ağı
Külüşân alur li-ebeveyn olan uhtler daği
- 83 Hem li-ümmin uhtleri daği bu dem şülüş alur
Mes'elede ceddeleri daği hem südü alur

- 84 On ikiniñ rubu'ı üç vir üç 'avretlerine
Hem sekizdir şülüşânı vir sekiz uhtlerine
- 85 Külüşi dörtlür li-ümmin dört 'aded uht dört alur
Südüs ikidir iki ceddeye iki şebt olur
- 86 Pes mu'tâbık oldı eshemler bu rü'ûsa hemân
On yedi dînârı aldı on yedi kimse 'ayân

mes'ele	mişâl			
	2 südüs	4 şülüş	8 şülüşân	3 rubu'
12	cedteyn	erba' uht li-üm	şemân uht li-ebeveyn	şelâse zevcât
17	$\frac{fi\ 2}{1}$	$\frac{fi\ 4}{1}$	$\frac{fi\ 8}{1}$	$\frac{fi\ 3}{1}$
'avliyye				

Su'âl

- 87 Sekiz oğlı ile mâl terk itse bir kimse 'ayân
Her birisine düyün ikrâr ider olsa hemân
- 88 Pes birincisine on dirhemle bâkî tûs'ini
Kâniye yigirmi dirhem ile bâkî tûs'ini
- 89 Kâlîşe dağı otuz dirhemle bâkî tûs'ini
Râbi'e kırk dirhem ile yine bâkî tûs'ini
- 90 Hâmise hem ellidir hem eyle bâkî tûs'ini
Sâdise altmış 'aded dirhemle bâkî tûs'ini
- 91 Sâbi'e yetmiş 'aded dirhemle bâkî tûs'ini
Kâmine bu cümleden bâkî kalanı pes ğanî
- 92 Sekiz oğlı işbu 'unvân üzre alsa ey ağı
Her birine düşse seksen bi's-seviyye ey sağı
- 93 Cümle deyni ne kadar dirhem olur eyle beyân
Her birisine nice seksen gelür eyle 'ayân

Cevâb

- 94 Altı yüz kırk dirhem idi cümle mâlı ey 'azîz
Sekiz oğlı ne alurlar kılam anı ben temiz
- 95 Ođlarıñ evvelkisi meblağdan on dirhem alur
On çıkınca imdi altı yüz otuz dirhem kalur

- (89a) 96 Altı yüz otuzuñ oldu tûs'î yetmiş işbu dem
Yetmiş pes alsa qalır beş yüz altmış lâ-cerem
- 97 Tûs' olan yetmişle aldığı bu on hem cem' olur
Seksene bâliğ olup seksen aña hem def' olur
- 98 Beş yüz altmışdan ikinci oğlan yigirmi alur
Çıkısa yigirmisi beş yüz kırk hemân bâkî qalır
- 99 İmdi beş yüz kırkıñ altmış hem dağı tûs'î olur
Altmış bu alsa dört yüz sekseni bâkî qalır
- 100 Tûs' olan altmış ile aldığı yigirmi ahî
Cem' olursa seksen olur bunuñ aldığı dağı
- 101 İşbu dört yüz seksen 'adedden üçüncisi dağı
Otuz alup dört yüz ellisi qalır imdi ahî
- 102 Dört yüz elliniñ bu tûs'î elli olur ey hümâm
Elliyi alsa bu dem dört yüzi qalır bi't-tamâm
- 103 İşbu tûs' elli ile aldığı otuz ey ahî
Cem' olursa bu dağı seksen olur pes ey sağı
- 104 İşbu dört yüzden alur dördüncü oğlan fark tamâm
Kırk çıkınca qalır üç yüz altmış andan bağ merâm
- 105 Üç yüz altmışın da tûs'î kırk olur aña ahî
Kırkı alsa üç yüz yigirmi qalır bunda dağı
- 106 Tûs' olan bu kırk ile aldığı kırk dağı temiz
Cem' olursa seksen olur cümle aldığı 'azîz
- 107 Pes beşinci oğlı bu üç yüz yigirmiden hemân
Elli alup iki yüz yetmiş qalır andan 'ayân
- 108 İki yüz yetmiş 'adediñ hem otuz tûs'î olur
Çıkısa meblağdan bu otuz iki yüz kırkı qalır
- 109 Tûs' olan otuz ile aldığı ol elli ahî
Cem' olınsa seksen olur bunuñ aldığı dağı
- 110 İki yüz kırkdan bu dem altıncı bu oğlan vağûr
Altmış alur çıkısa altmış bâkî yüz seksen qalır
- 111 Zıkr olan yüz sekseniñ tûs'î hem yigirmi olur
Alsa yigirmiyi yüz altmışı hem bâkî qalır

- 112 Tüs^ç olan yigirmi ile aldığı ol altmışı
Cem^ç idersin sekseni hem almış olur ol kişi
- 113 İşbu yüz altmışdan ol yedinci hem oğlan bu dem
Yetmiş alur çıkısa yetmiş pes kalur toksan bu dem
- 114 Toksanıñ tüs^çi daği on oldı aña ey hümâm
Onı daği aldı seksen kaldı bunda bi't-tamâm
- 115 Tüs^ç olan on ile bu aldığı yetmiş imdi hem
Cem^ç olursa seksen olur pes anıñ aldığı hem
- 116 Sekizinci oğlana seksen kalur bunda tamâm
Her biri deyni için seksen alur aña kelâm
- 117 Altı yüz kırk dirhem idi deyni sekiz oğlana
Taqsım olsa da yine seksen düşer her birine

ibn-i şâmin	ibn-i sâbi ^ç	ibn-i sâdis	ibn-i hâmis	ibn-i râbi ^ç	ibn-i şâliş	ibn-i şâni ^ç	ibn-i evvel
	70 tüs ^ç 10 80	60 tüs ^ç 20 80	50 tüs ^ç 30 80	40 tüs ^ç 40 80	30 tüs ^ç 50 80	20 tüs ^ç 60 80	10 tüs ^ç 70 80
80	160 80 80	240 80 160	320 80 240	400 80 320	480 80 400	560 80 480	640 80 560
640							
8							
80							

(89b)

Su'âl

- 118 Fevt olup 'avret iki kimse 'aşabe olsalar
Kurb-ı derecede kuvvetde seviyye olsalar
- 119 Pes birisi mâlñ üç rubu'ımı alsa 'azîz
Nice olur dîgeri rubu'ımı alsa temiz

Cevâb

- 120 'Ammi oğlıdır zeniñ bu ikisi de ey aħî
Tezvîc itdi zen biriñ nefsine bunda ey saħî
- 121 Mâlmñ nişfını alur zevci farziyyet ile
Rubu'ımı daği alur imdi 'uşûbet ile

- 122 Anıñ için zevci mâlın üç rubu'ını alur
Diğeri ol 'ammi oğlı bir rubu'ını alur

mes'ele	mişâl	
	fi 2	2 nişf
4	ibni 'amm âher bi'l-'uşûbet 1	zevc ü hüve ibnü'l-'ammil'meyyit bi'l-farziyye 2 bi'l-'uşûbet 1 3

Su'âl

- 123 Fevt olup bir kimse terk itdi yine imdi hemân
Anasının babası ol cedd-i fâsidi 'ayân
- 124 Bir li-ümmün 'ammini terk itdi hem yine daği
Anasının babası aldı mâlı bunda ağı

Cevâb

- 125 Kardeşı oğlına bu cedd tezvîc itdi kızını
Hâşıl olup bir gulâm fevt oldı imdi ey ganî
- 126 Ol gulâmın babasının 'ammisi oldı bu dem
'Aşabe oldığı çün mâlı kamu aldı bu hem

mişâl		
el-mâl küllihi li-ebü'l-ümm	'amm li-üm	ebü'l-ümm kâne 'amm ebi'l-meyyit

Su'âl

- 127 Fevt olup bir kimse terk itse bu dem zevcesini
Zevcesiniñ yine terk itse bu hem kardeşını
- 128 Nice olur nişf mâlı imdi zevcesi alur
Nişfini hem zevcesiniñ imdi kardeşı alur

Cevâb

- 129 Di cevâbındaki meyyit 'abdi idi gayrınıñ
Bir hâtûn kable'n-nikâh pes şatun aldı şülüşün
- 130 Hâtûnuñ kardeşı hem aldı iki şülüşini
İkisi de soñra 'ıtq eyledi 'abdi ey ganî

- 131 Şoñra tezvîc itdi ‘avret nefsinî ol ‘abde hem
Fevt olup ‘abd girü koydı bunları ol anda hem
- 132 Nışf mîrâşî bu ‘abdiñ bunda zevceye qalur
Pes rubu‘ zevciyyet ile şülüş ‘itk ile olur
- (90a) 133 Bâki qalan nışf-ı âherî de qardaşı alur
Mes'ele dörtden gelüp hem böylece cârî olur

mes'ele	mişâl	
		rubu‘
4	añû'z-zevceti ‘ataqa şülüşü'l-meyyit bi'l-velâ' 2	zevce ‘ataqati şülüşü'l-meyyit bi'l-farz 1 bi'l-velâ' 1 2

Su'âl

- 134 Fevt olup li-ebeveyn qardaşını terk eylese
‘Avretiniñ hem dañi qardaşını terk eylese
- 135 ‘Avretiniñ qardaşı hep toplayup mâlı alur
Fevt olanıñ qardaşı irş almayup hâli qalur

Cevâb

- 136 Bir recül bir ‘avreti nefsinî tezvîc eyledi
‘Avretiniñ ümmîni oğlına tezvîc eyledi
- 137 Oğlımıñ bir oğlı toğup qardaş oldı ‘avrete
Ol recülüñ oğlımıñ oğlı baq imdi şürete
- 138 Ol recülüñ evvelen fevt olsa oğlı ey añî
Ol recül hem şâniyen fevt olsa imdi ey sañî
- 139 Ol recül terk itdi imdi añ li-ebeveynini
‘Avretiñ qardaşı olan kendü oğlı oğlımı
- 140 ‘Avretiñ qardaşı kendü oğlımıñ hem oğlı hem
Kendü qardaşından irşe oldı efđal imdi hem

mişâl	
ibni ibnû'l-meyyit	(sakıt)
aḥû'z-zevceti el-mâl küllehü leh	aḥ li-ebeveyn

Su'âl

- 141 Fevt olup terk eylediyse biri dört 'avretini
Mehr ile mîrâş alur biri işit ḥikmetini
- 142 Birisi daḥi ne mehr alur ne mîrâş ey hümâm
Biri mehr alur faқаt almaz bu mîrâş bi't-tamâm
- 143 Birisi mîrâş alur mehr almaz anı bil aḥî
Müstemi' ol pes cevâba ḥall ola müşkil daḥi

Cevâb

- 144 Ğayrımñ kölesi idi zıkr olan kimse yaḳîn
Tezvîc itdi ağası aña iki e'me hemîn¹²
- 145 Köleye hem câriyeleriñ birini ey aḥî
Ağası 'ıtk eyledi fehm eyle bunı ey saḥî
- 146 Şoñra tezvîc itdi naşrâniyye hem bir müslime
Şoñra fevt oldı bu def'a pes nicedir mes'e
- 147 İmdi ba'dü'l-'ıtk tezevvüc itdigi ol ḥürre hem
Hep alur mehr ile ol mîrâşını bi'l-merre hem
- (90b) 148 Cârîye olarak ibkâ olınan e'me daḥi
Pes ne mehr alur ne mîrâş böyle fehm eyle aḥî
- 149 Mehrini alup o kim mîrâş almaz aña sen
Bil ki naşrâniyyedir müslimden irş almaz bu zen
- 150 Yalınız mîrâş alup mehr almayan daḥi hemân
Ol beraber 'ıtk olınan câriye oldı 'ayân

mişâl			
ḥürre müslimetü	naşrâniyyetü	emetün ğayr-ı mu'takatün	emetün mu'takatün
zevce lehâ el-mehr ve'l- mîrâş cemî'an	zevce lehâ el-mehr faқаt ve lâ mîrâş lehâ	zevce lâ mîrâş lehâ ve lâ mehr lehâ	zevce lehâ el-mîrâş faқаt ve lâ mehr lehâ

¹² Dizede vezin bozuk, zihaf yapılmış.

Su'âl

151 Kimdir ol kes fevt olup terk eyledi üç kızını
Biri şülüşi aldı mâlîñ biri şülüşânını

152 Almadı bir zerre mîrâş biri ey hulkı hasen
Üçi de bir babanıñ şulbiyye kızları iken

Cevâb

153 Köledir bu tezvîc itdi imdi hurre bir zeni
İki kız toğdı olur anlar da hurre gör anı

154 Soñra tezvîc itdi bir câriyeyi hem işbu kul
Toğdı andan bir raqîka kız bu dem hem pür uşul

155 Şatun aldı babasıñ bu hurre kızlarıñ biri
Fevt olup kızlar kalur boş kaldı babanıñ yeri

156 Mes'ele üçden gelüp hurreler alur şülüşân
Her birisi pes birer şülüşini alur 'ayân

157 Şatun alan kız 'aşabedir kalan biri alur
İşbu cihet ile anıñ şülüşân sehmi olur

158 Külüşân bir kıza şülüş bir kıza maqsûm olur
Câriyeden toğan ol kız rıkk olup maħrûm olur

mes'ele 3	mişâl			iştirati âbâhâ
	şülüşân 2			
	emmehâ emmeti	emmehâ hurre	emmehâ hurre	
	bint maħrûmeti	bint bi'l-farz 1	bint bi'l-farz 1 bi'l-velâ' 1 2	

Su'âl

159 Kanķı kimsedir o kim oğlı ile kendü peder
'Avretiñ mâlına tañşîf üzre vâriş olalar

Cevâb

160 'Ammisi oğlına tezvîc oldı bu 'avret ağı
'Ammisi pes hay iken fevt oldı bu 'avret dağı

- (91a) 161 'Avretiñ pes nişf mâlî ƙaldı işbu zevcine
Nişfî ƙaldı zevciniñ babası işbu 'ammine

mes'ele 2	mişâl		kâne ibnû'l-'amm li'z-zevceti elleti mâteti
	fi 1	1 nişf	
	'amm li'l-mer'eti elleti mâteti	zevc	

Su'âl

- 162 'Avretiñ terk ide 'avretiñ yedi ƙardaşını
Bi's-seviyye irş alalar cümlesi imdi ğanî

Cevâb

- 163 Bir recüldür bir zeni nefsine tezvîc eyleye
Ol zeniñ anasını oğlına tezvîc eyleye
- 164 Oğlımñ yedi 'aded oğlı olup soñra aĥî
Oğlı fevt olup babası fevt ola soñra daĥî
- 165 Oğlımñ yedi 'aded oğlımı terk eyleye hem
Bir daĥî zevcesini kim uĥt olur bunlara hem
- 166 Mes'ele gelür sekizden birini ol zen alur
Yedisini daĥî zıkr olan yedi oğlan alur
- 167 Yedi ƙardaş ile bir uĥt oldılar imdi 'ayân
Pes 'ale's-seviyye ƙısmet itdiler mâlî hemân

mes'ele 8	mişâl		hiye uĥt li-üm li-ibni ibnû'l-meyyit
	fi 7	1 şümün	
	seb'ati ibnû'l ibn	zevce	

Su'âl

- 168 Babadan iki ƙarındaş ger bulınsa ey aĥî
Biri mâlîñ şülüşânını pes alsa ey saĥî
- 169 Ƙardaşñ biri faĥat bir şülüşi alsa 'ayân
Ĥall idüp mes'eleniñ eşkâlini eyle beyân

- Cevâb**
- 170 İkisi bir ‘avretin ‘ammisi oğlandır aḥî
Birisi hem ibni ‘am hem aḥ li-ümmidir daḥî
- 171 Diğer ‘ammisi oğlu tezvîc eyledi zeni
Zen vefât idüp buları pes girü koydı ganî
- 172 Mâlinin nişfini bunda imdi ol zevci alur
Südüsini daḥî li-ümm[in] qarındaşı alur
- 173 Bâki kalanı daḥî yine bu ikisi alur
Çünkü ‘am oğulları ‘aşabedir bâkî alur
- 174 Mes'elesi altıdan nişf üç vir üç zevcine
Südüsü birdir biri imdi vir aḥ li-ümmine
- 175 İki kalur pes biri zevcine virilür aḥî
Biri li-ümmin qarındaşına virilür daḥî
- 176 Evvel aldıkları farziyyet ile olur hemân
Bâki aldıkları ‘uşûbet ile olur ‘ayân

mes'ele 6	mişâl		ve hüve ibni ‘am li'l mer'e elleti mâteti
	fi2	1 südüs	
	ve hüve ibni ‘am li'l mer'e eyzan		
	aḥ li-ümm	zevc	
	bi'l-farz 1	bi'l-farz 3	
	bi'l-‘uşûbeti 1	bi'l-‘uşûbeti 1	

- (91b) **Su'âl**
- 177 Fevt olup bir kimse aña vereşe oldı hemân
Bir recül hem ol recülün iki ‘avreti ‘ayân
- 178 Taqsîm itdi mâl-ı meyyiti recül re'sen ‘azîz
Kendü ile zevcelerine ol eşlaşen temiz
- Cevâb**
- 179 Bir recüldür bu ki her bir oğlının bir kızını
Qardaşı oğluna tezvîc ide biliñ râzını
- 180 Fevt olup bunlardan artuḥ olmaya vârişi hem
Niçe taqsîm olunur pes imdi diñle irşi hem

- 181 Kûlûşân oğullarınıñ kızlarına virilür
Bâki şülüş qardaşı oğluna yine virilür

mes'ele 3	mişâl				zevceci bintü'l-ağ
		fi 1		2 şülşân	
	zevcü'l-binteyn el-mezkûreteyn	ibnü'l-ağ	zevceci bintü'l-ağ	bintü'l-ibnü'l- âhir 1	

Su'âl

- 182 Fevt olup zen imdi taqsîm itdi cümle mâlını
Bir recül hem ol recülün qızı aña hâlini

Cevâb

- 183 Tezvîc itdi 'ammisi oğlı bu mezkûre zeni¹³
Toğdı bir kız mer'e fevt oldı n'olur diñle anı
- 184 Nişf-ı mâlı zevcidir ol 'ammisi oğlı alur
Nişf-ı dîgerini daği zıkr olan kız alur

mes'ele 2	mişâl		hüve ibni 'ammi lil mer'eti elleti mâtetü
	1 nişf	1 nişf	
	bint 1	zevc 1	

Su'âl

- 185 Fevt olup bir kimse imdi itse kısmet mâlını
Tanşîf üzre zen zeniñ bir oğlı işit hâlini¹⁴

Cevâb

- 186 Bir recüldür tezvîc itdi kızını ağ oğluna
Hâşıl oldı bir oğul fevt oldı imdi zevcine
- 187 Şoñra ol recül daği fevt oldı aña ey ağı
Kalmadı bu ikiden gayrı vereşe ey sağı
- 188 Mes'elede kız baba mâlından imdi nişf alur
'Aşabedir qardaşı oğlınıñ oğlı nişf alur

¹³ Dizede vezin bozuk, zihaf yapılmış.

¹⁴ Dizede vezin bozuk, zihaf yapılmış.

mes'ele 2	mişâl		hiye zevceti ibni aḥü'l-meyyit
	fi 1	1 nişf	
	ibni ibnü'l-aḥ 1	bint 1	

Su'âl

- 189 Bir cemâ'at mâlî taqsîm eyler idi nâ-gehân
Bir recül geldi bu sözi anlara didi nihân
- (92a) 190 Ğâ'ibe bir 'avretim var mâlî taqsîm itmeñiz
Ḥay ise mîrâş alur ol baña teslîm itmeñiz
- 191 Meyyit ise baña hem mîrâş ḳalup ḥarc olunur
Mes'elede var ḥafâ' îzâḥa muḥtâc olunur

Cevâb

- 192 Fevt olup terk ider ise imdi 'avret ümmîni
İki uḥt li-ebeveyn ğâ'ibe uḥt li-ümmîni
- 193 Bir daḥi bu sözi ḳâ'il li-ebin bir ḳardaşı
Olinur bu vech ile mes'ele taşvîr ey kişi
- 194 Bunda ol li-ebeveyn uḥtler iki şülüş alur
İşbu mes'elede anası daḥi sūdüs alur
- 195 Ğâ'ibe ol uḥt li-ümmîni ḥay ise sūdüs alur
Ḳardaşı 'aşabedir şey' artmayup müflis ḳalur
- 196 Meyyit ise işbu dem aḥ li-ebin bâḳî alur
'Aşabedir imdi bir artup anıñ ḥaḳḳı olur

mes'ele 6	mişâl			'alâ ḥayâti'l- ğâ'ibeti	
		1 sūdüs	4 şülşân		1 sūdüs
	aḥ li-eb	uḥt li-ümm ğâ'ibe	uḥteyn li- ebeveyn fi 4 2		üm 1

mes'ele 6	mişâl				'alâ vefâti'l- gâ'ibeti
	fi 1		4 şülşân	1 sūdüs	
	aḥ li-eb 1	uḥt li-ümm gâ'ibe	uḥteyn li- ebeveyn fi 4 2	üm 1	

Su'âl

- 197 Bir cemâ'at daḥi mâlı taḫsîm iderdi 'ayân
Geldi bir ḥâtûn o meclisde cevâb itdi hemân
- 198 İşbu batnımda veled var vaz'-ı ḥamle meḫs idiñ
İrkek olsa toḡan ol oḡlana anda irş viriñ
- 199 Kız olursa nesne almaz vârişe olmaz daḥi
İşbu mes'elede eşkâl vardır açılmaz aḥî

Cevâb

- 200 Bir recül fevt olsa terk eylese iki kızını
Kardaşından ḥâmil olan zeni daḥi 'ammîni
- 201 Toḡsa oḡlan fevt olanıñ kardaşı oḡlı olur
'Aşabedir 'ammiden aḫdem olup bâḫî alur
- 202 Kızlar alurlar şülüşân mes'ele üçden gelür
İkisiñ kızlar alup birini bu oḡlan alur
- 203 Kız toḡarsa meyyitiñ kardaşınıñ kızını olur
Pes zevi'l-erḥâmdır ol bâḫî biri 'ammi alur

mes'ele 3	mişâl				'alâ zükûreti'l- ḥaml
	(şâkı)ḫ	1 fi		2 şülşân	
	'am	ḥaml leinneḥü ibni aḥî'l-meyyit	ḥâmil mine'l-aḥ	bint 1	

mes'ele 3	mişâl				'alâ ünüseti'l- ḥaml
	1 fi	(şâkı)ḫ	(şâkı)ḫ	2 şülşân	
	'am	ḥaml yekûn binti aḥî'l-meyyit	ḥâmil mine'l-aḥ	bint 1	

- (92b) 204 **Su'âl**
Bir cemâ'at mâlı pes taqsîm ider idi bu dem
Meclis-i taqsîme bir 'avret çıkup geldi bu dem
- 205 Didi batnımda veled var vaz'-ı haml mekş idiñ
Ol veled irkek mi yâ dişi mi ola lübş idiñ
- 206 Oğlan ise vâriş olmaz mâlı pes taqsîm idiñ
Kız ise vârişedir sehmini pes teslim idiñ
- Cevâb**
- 207 Bu daği bir mer'edir terk ide bu dem ümmi
İki 'aded uht li-ümmi daği hem zevcine
- 208 Babasından hâmil ol 'avreti daği hem yine
Mes'ele-i sâbıkaniñ pes bu oldı 'aksine
- 209 Kız toğarsa fevt olanıñ li-ebin uhti olur
Üm sūdüs alır bu mes'elede zevc nısfı alır
- 210 Uht li-ümmüñ ikisi mes'elede şülüş alır
Uht li-ebin hem daği bu mes'elede nısf alır
- 211 Mes'elesi altıdan gelüp toğuza 'avl ider
Toğsa oğlan fuğahâ bunda ne gûne kavlı ider
- 212 Nısf alır zevci daği ümmi bu dem sūdüs alır
Ol li-ümmin uhti bunda daği hem şülüş alır
- 213 Zıkr olan oğlan li-ebin ağ olur añla anı
'Aşbedir nesne kalmadı ki ol ala anı

mes'ele 6	mişâl				'alâ zükûre- ti'l-haml
	1 fi		1 sūdüs	2 şülüş	
	haml ağ li-eb lil meyyit fehüve 'aşabeti lem yebka lehü şey'	hâmil mine'l- eb	üm 1	uhteyn li-üm fi 2 1	zevc 3

mes'ele	mişâl					'alâ ünûseti'l- haml
	3 nişf		1 südüs	2 şülüş	3 nişf	
6			üm	uhteyn li-eb	zevc	
9	haml	hâmil	1	fi 2	3	
'avliyye	uht li-eb li'l- meyyit	mine'l- eb		1		

Su'âl

- 214 Bir cemâ'at takسیم iderler iken mâlî 'ayân
Geldi bir 'avret bulara itdi bu hâli beyân
- 215 Başnım içinde veledde var gümân fikr idiñiz
Vaz'-ı haml idinceye dek bir zamân şabr idiñiz
- 216 Oğlan olsa vâriş olmaz kendüsi hem ben dağı
Kız olursa vârişedir kendüsi hem ben dağı

Cevâb

- (93a) 217 Ğayrınınñ câriyesiñ tezvîc iderse bir kişi
Câriye hâmil olup fevt olsa kişi gör işi
- 218 Câriyeninñ ağası câriyeye pes dise hem
Kız ise başnında olan hürre ol hem çekme ğam
- 219 Kız toğurmasına hürriyet mu'allaka olur
Kız toğursa câriye hem kız da mu'taka olur
- 220 Kız toğurması anınñ hürriyete bâ'iş olur
Kızı hem kendüsi hür olan kese vâriş olur
- 221 Toğsa oğlan câriye olmağda zen ibkâ olur
'Abd olup oğlan vereşe olmadan mülĝa olur
- 222 İrşe mâni' oldığı rıķkıyyetinñ ma'lûm durur
Câriye hem oğlı mîrâşdan biliñ mağrûm durur
- 223 İtse ta'lik câriye hürriyyetinñ oğlana hem
Evveliñ 'aksine olur bunda pes mes'ele hem
- 224 Toğsa oğlan câriye oğlı dağı 'ıtķ olınur
Hürre vâriş olmağa her biri istiĝkâķ bulur
- 225 Kız toğarsa anası hem kendü câriye olur
Pes vereşe olmadan her biri 'ârîye olur

mes'ele 8 reddiye 5	mişâl			‘alâ ünüşeti'l- haml
	fi 4		1 şümün	
	haml 4	hiye ammetü ‘alâka seyyidihâ ‘itkühâ bitevlidi'l-bint	zevce hâmil 1	

mişâl		‘alâ zükûreti'l-haml
haml mahrûm	zevce hâmil mahrûm	

Su'âl

- 226 Kanķı ‘avretdir ki dört kişi anı ala ahî
Cümlesiniñ irşi hep bu ‘avrete ħala dağı

Cevâb

- 227 Babadan dört köle mîrâş ħalur ancak ‘avrete
Dördini dağı o ‘avret ‘itķ ider baķ şûrete
- 228 Tezvic ider bi't-tenâvüb her birini nefsi
Fevt olunca bi't-te‘âķub varur imdi birine
- 229 İşbu minvâl üzre dört zevci dağı meyyit olur
Mâllarınıñ farz ile rubu‘ını ‘avret alur
- 230 Üç rubu‘ını dağı velâ' cihetiyle alur
Zevcleriniñ mâllarınıñ ‘avret bu ħâliyle alur

mes'ele 4	mişâl		‘ataķati zevcehâ ellezi kâne ‘abdihâ
	fi 3	1 rubu‘	
		zevce 1 bi'l-farz 1 bi'l-velâ' 3 4	

Su'âl

231 Bir marîz dise şahîhe fevt olur isem 'ayân
İki 'avretiñ benim irşim alur bu dem hemân

232 İki daği ceddeleriñ iki 'ammeteleriñ
İki daği uhtleriñ hem iki hâleteleriñ

Cevâb

(93b) 233 Tezvîc itmişdi marîz ceddeleriñ ol kimseniñ
İki kız olmuşdı her bir ceddeden diñle anıñ

234 Hâlesi olur ikisi üm tarafı ceddeden
'Ammesi olur ikisi eb tarafı ceddeden

235 Tezvîc itdi hem şahîh marîziñ iki ceddesiñ
Hem marîziñ babası şahîhiñ aldı anasıñ

236 Bu marîze ol şahîh ümminden iki bint olur
İki kız marîze li-ebin hem iki uht olur

237 Hem bu bintler ol şahîhe pes li-ümmüñ uht olur
Babasından soñra bu marîz de bu dem fevt olur

238 Terk ider işbu marîz daği iki zevcesini
Ol şahîhiñ ceddесidir her biri hem ey ganî

239 Dört de kızını kim ikisi şahîhiñ hâlesi
Anlarıñ daği hem ikisi şahîhiñ 'ammesi

240 Hem iki ceddеси var anlar şahîhiñ 'avreti
İki daği li-ebin uhti var idiñ dikqati

241 Bu iki uht ol şahîhe hem li-ümmin uht olur
Bu hayât-ı müste'ârîñ âhiri pes mevt olur

Su'âl

242 'Avretini kızını 'ammini terk itse bir er
Mâlî taqsîm itmege bu üçî kaçd itse eger

243 Bunlarıñ içine bir hâmil zen eylese duhûl
Dise olmañız bu mâl taqsîmi haqqında 'acûl

244 Çünkü bañnımda veled var iderim ihbâr hemîn
Kısmet olsa veledе olur bu dem ızrâr yaqîn

245 Ol veled toğdıqda müzekker ya mü'enneş durur
Kankısı olursa olsun muntazar vâriş durur

Cevâb

- 246 Fevt olup kendüden aqdem bir kişiniñ babası
Hâmil olarak girüye qalsa anıñ emesi
- 247 Şoñra zıkr olan kişi dañi vefât eylese hem
‘Avretini kızını ‘ammini terk eylese hem
- 248 Oğlan olsa bu kişiye qardaş olur babadan
‘Aşabedir bâki alur ‘ammi çıkar aradan
- 249 Kız olursa bu kişiniñ li-ebin uñti olur
Meyyitiñ kızı ile ‘aşabedir bâkî alur

mes'ele 8	mişâl					‘alâ zükûre- ti’l-ğaml
	3 fi		(sakı)ğ	4 nişf	1 şümün	
	ğaml 3 ah li-eb li’l- meyyit	ğâmil mine’l-eb	‘amm	bint 4	zevce 1	

mes'ele 8	mişâl					‘alâ ünüşeti’l- ğaml
	3 fi		(sakı)ğ	4 nişf	1 şümün	
	ğaml 3 uñt li-eb lil meyyit	ğâmil mine’l-eb	‘amm	bint 4	zevce 1	

Su’âl

- (94a) 250 Hamlı olan bir hâtûn vereşeye dise ‘azîz
Vaz’-ı hamlıñ vaqti yaklaşdı ‘acele itmeñiz
- 251 Oğlan olursa bu kez ne ise hişşesi alur
Kız olursa nesne almaz size hişşesi qalur

Cevâb

- 252 Hâlli budur terk ide bir kızını ‘ammisini
Qardaşından hamlı olan qardaşı ‘avretini
- 253 Oğlan olsa nişfi kıza hem buna bâkî olur
‘Ammisi sâkığ olup ğam ‘amme mülâkî olur

254 Kız olursa nesne almaz çünkü ol zü'r-rahm olur
Nısf alır kız nısf-ı dîgerini hem ol 'am alır

mes'ele 2	mişâl				'alâ zükûre- ti'l-ğaml
	1 fi		(saķı)ğ	1 nısf	
	ğaml 1 hüve ibnü'l-ağü'l- meyyit mine'l- 'aşabeti	ğâmil mine'l-ağ	'amm 1	bint 1	

mes'ele 2	mişâl				'alâ ünüşeti'l- ğaml
	(saķı)ğ		1 fi	1 nısf	
	ğaml hüve bintü'l-ağü'l- meyyit min zevi'l- erğâm	ğâmil mine'l-ağ	'amm 1	bint 1	

Su'âl

255 Fevt olup iki 'aded uğtiyle 'avreti ħala
'Avreti zevciñ mâlından iki rubu'ı ala

Cevâb

256 Meyyitiñ bunda li-ümmin uğti oldılar bular
Köle iken ħardaşını şatun aldılar kibâr

257 Beş 'aded altundan anlar pes iki altun virür
Üç 'aded altun daği 'avret virüp şatun alır

258 'Itğ ider 'avret daği tecdîd ider nikâhı hem
Fevt olup bu kimse bunlara ħalur bu mâlı hem

259 Aşl-ı mes'eleden işbu uğtleri şülüş alır
Aşl-ı mes'eleden 'avreti daği rubu' alır

260 İşbu minvâl on ikiden mes'eleleri gelür
Ķülüşi dördür anı andan ol uğtleri alır

261 Rubu'ı pes üçdür anı imdi 'avreti alır
Yedisi teslim olup beşi daği bâķi ħalur

- 262 Beşden ol ikisini imdi iki uḡti alur
Beşden ol üçini imdi daḡi ‘avreti alur
- 263 Farz ile dört almış idi ol iki uḡti ‘ayân
Hem velâ'dan iki aldılar olur altı hemân
- 264 Farz ile üç almış idi ‘avreti hem bî-kuşûr
Üç daḡi aldı velâ'dan bu daḡi altı olur
- 265 Altı on ikiye nisbetle iki rubu‘ olur
Pes dinilür kaçkı ‘avretdir iki rubu‘ alur

mes'ele 12	mişâl		
	fi 5	3 rubu‘	4 şülşân
	zevce bi'l-farz 3 bi'l-velâ' 3 6 dînâr 3	uḡt li-ümm bi'l-farz 2 bi'l-velâ' 1 3 dînâr 1	uḡt li-ümm bi'l-farz 2 bi'l-velâ' 1 3 dînâr 1

- (94b) 266 **Su'âl**
Kimdir ol âdem ki zevcesine irişse ḡimâm¹⁵
Nisve-i dünyâ nikâḡı aña hep ola ḡarâm

- 267 **Cevâb**
Ḥazret-i Âdem Şafîdir kızlarıdır di nisâ'
Kızını baba nikâḡ itmek ḡarâmdır bî-mirâ'¹⁶

Sonuç

Kaynaklarda kendisi hakkında doğrudan bilgi bulunmayan Hâfız Osman Efendi, 19. yüzyılda yaşamış hâfız ve hattatlık gibi vasıfları bulunan bir Osmanlı âlimidir. Ferâiz konusunda 3706 beyitlik hacimli bir manzume yazabilecek kadar da şiir bilgisi mevcuttur. “Nûr-ı Fâ'iz Nazm-ı Ferâiz” adlı manzumesi, ferâiz konusunda kaleme alınan manzum Türkçe eserler arasında -şu ana kadar- bilinen en kapsamlı eser olma özelliğine sahiptir.

Bu makalede adı geçen eserin devamında yer alan ferâiz lügazlarının muhtevaları üzerinde durulmuş ve bu lügazların çeviri yazılı metinleri pay-

¹⁵ Der-kenar açıklama: “ḡimâm ḡânîñ kesriyle mevt ma'nâsına”

¹⁶ Der-kenar açıklama: “su'âlden cevâba işâret vardır”

laşılmıştır. 32 sorudan oluşan bu lügazların cevaplarının da yine manzum olarak metne dâhil edildiği görülmüştür. Farklı hacimlere sahip bu 32 lügazın -girişteki açıklama beyti ile beraber- 267 beyitten oluştuğu ve bunların tamamında aruzun remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Muhtevaları üzerinde detaylı olarak durulan bu lügazların, sadece ferâiz konusunu işledikleri ve bu konunun öğrenilmesini temin etmek maksadıyla kaleme alındıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu lügazların harf ve kelime oyunları içermemesi, doğrudan fikhî bir konuyla ilgili olmaları ve bu konu hakkındaki bilgi seviyesini ölçmeye yönelik yazılmaları, bunların mana lügazı özelliği taşıdıklarını da göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, haz.: Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 2000, s. 123.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Özel Hukuk II, (Miras, Borçlar, Eşya, Ticaret, ve Devlet Hususi Hukuku)*, 3. Cild, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2012, s. 45-208.
- Ali Haydar Efendi; *Teshîlü'l-Ferâiz -İslam Miras Hukuku-*, (Sadeleştiren: Orhan Çeker), Tekin Kitabevi, Konya, 1984.
- ASLANOĞLU İbrahim, *Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları (Sanatçılar, Şairler, Yazarlar, Bilimciler, Sporcular, Askerler, Din Adamları, Yönetici ve Siyasiler)*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2. C., Sivas, 2006, s. 284-297.
- AŞKUN Vehbi Cem, *Sivas Şairleri*, Kâmil Matbaası, Sivas, 1948, s. 193-195.
- BERKİ Ali Himmet, *İslam Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, (Sadeleştiren: İrfan Yücel), 3. baskı, DİB Yay., Ankara, 1986.
- BİLGEGİL Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 273.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 5. Cilt, Öz Ensar Yay. İstanbul. s. 207-388.
- CANAN İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 13. Cilt, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 1992, s. 299-351.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat -Eski ve Yeni Harflerle*, 18. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2001, s. 539.
- DURMUŞ İsmail, “Lugaz mad.” (1. bölüm), TDV İslam Ansiklopedisi, C. 27, TDV Yay., Ankara, 2003, s. 221-222.
- Fetâvâyi Hindiyeye -Ansiklopedik İslam Fıkhı-*, (terc.: Mustafa Efe, haz.: İsmail Karakaya), 14. Cilt, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 1987, s. 411-552.

- Fetâvâyi Hindiyeye -Ansiklopedik İslam Fıkhı-*, (terc.: Mustafa Efe, haz.: İsmail Karakaya), 15. Cilt, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 1987, s. 5-65.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, haz.: Müjgan Cunbur, 1. C., AKM Yay., Ankara, 1999. s. 447-448.
- KARAMAN Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1. Cilt, 9. baskı, İz Yay., İstanbul, 2014, s. 413-496.
- KOÇAK Muhsin vd., *İslam Hukuku, -İslam Hukukuna Giriş, Aile Hukuku, Miras ve Ceza Hukuku-*, 1. baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 381-506.
- Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili - Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz.: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, 1. Cilt, Bizim Büro Yay. Ankara, 2001. s. 69.
- MUTÇALI Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s. 799.
- Tahirü'l-Mevlevî; *Edebiyat Lügati*, haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 93.
- YILDIZ Âlim, "Edîb, Kazancı-zade Emin mad.", (yaz. tar. 11.09.2013/er. tar. 09.06.2015)
<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=497>
- ZUHAYLİ Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, 10. Cilt, Feza Yay., İstanbul, 1994, s. 317-474.